

Univerzita Palackého v Olomouci

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

Zuzana Pešková

**Proměny městského zemědělství
(případová studie Chrudim)**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: RNDr. Bohumil Frantál, Ph.D.

Olomouc 2022

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM

Autor (osobní číslo): Zuzana Pešková(R19111)

Studijní program: Regionální geografie

Název: Proměny městského zemědělství (případová studie Chrudim)

Title of thesis: Changes in urban agriculture (case study of Chrudim)

Vedoucí práce: RNDr. Bohumil Frantál, Ph.D.

Rozsah práce: 53 stran, 1 vázaná příloha

Abstrakt: Městské zemědělství prošlo od roku 1989 zásadní proměnou. Práce se zabývá městským zemědělstvím v Chrudimi a analyzuje a hodnotí jeho vývoj a proměnu po roce 1989. V práci je popisována přeměna zemědělských ploch a zahrádkářských osad na základě provedených rozhovorů s vybranými aktéry, terénního pozorování a komparace archivních a současných leteckých snímků.

Klíčová slova: městské zemědělství, zahrádkářské osady, kvalitativní metoda, Chrudim

Abstract: Urban agriculture has undergone a major transformation since 1989. The thesis deals with urban agriculture in Chrudim and analyses and evaluates its development and transformation after 1989. The thesis describes the transformation of agricultural areas and allotment gardens based on interviews with selected actors, terrain mapping and comparison of archival and contemporary aerial photographs.

Keywords: urban agriculture, allotment gardens, qualitative method, Chrudim

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením RNDr. Bohumila Frantála, Ph.D. a veškeré použité literární a další odborné zdroje jsem uvedla do seznamu literatury.

V Olomouci, dne 30. 4. 2022

.....
Podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala RNDr. Bohumilu Frantálovi, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, za jeho čas, rady, připomínky a vstřícný přístup. Současně bych chtěla poděkovat všem respondentům, kteří mi poskytli rozhovory, za jejich přínos pro výzkumnou část této práce. Děkuji také své rodině, která mi byla při studiích oporou.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: Zuzana PEŠKOVÁ
Osobní číslo: R19111
Studijní program: B1301 Geografie
Studijní obor: Regionální geografie
Téma práce: Proměny městského zemědělství (případová studie Chrudim)
Zadávající katedra: Katedra geografie

Zásady pro vypracování

Cílem bakalářské práce bude analyzovat a hodnotit vývoj a proměny městského zemědělství (tj. praxe pěstování, zpracování a distribuce potravin v urbánním prostředí) na příkladu města Chrudim. Součástí práce bude zmapování a analýza časoprostorového vývoje městského zemědělství ve funkční struktuře města na základě současných a archivních leteckých snímků, územně-analytických dokumentů města a vlastního terénního výzkumu. Součástí práce bude také výzkum percepce tohoto fenoménu ze strany klíčových aktérů (zástupců města, uživatelů zahrádek). Za tímto účelem bude provedeno dotazníkové šetření, případně řízené rozhovory.

Rozsah pracovní zprávy: 5 000 – 8 000 slov
Rozsah grafických prací: Podle potřeb zadání
Forma zpracování bakalářské práce: tištěná

Seznam doporučené literatury:

- Spilková, J. (2016). Alternativní potravinové sítě: Česká cesta. Charles University in Prague, Karolinum Press.
- Duží, B., Frantál, B., Simon Rojo, M. (2017): The geography of urban agriculture: New trends and challenges. *Moravian Geographical Reports*, 25(3): 130-138.
- Sovová, L., Dostálík, J., Kala, L., Ulčák, Z., Krylová, R. (2017). Zahrádkářské osady v Brně: příležitost pro zkoumání lidí a přírody. *Geografické rozhledy*, roč. 27, č. 2, s. 28-31.
- Dostálík, J., Ulčák, Z., Sovová, L., Kala, L., Krylová, R., Pelikán, V. (2019). Metodika hodnocení zahrádkářských lokalit (MEZA). *Urbanismus a územní rozvoj, Ústav územního rozvoje*, roč. 22, č. 1, s. 13-23.
- Sovová, L., & Veen, E. J. (2020). Neither poor nor cool: Practising food self-provisioning in allotment gardens in the Netherlands and Czechia. *Sustainability*, 12(12), 5134.
- Tóth, A., Duží, B., Vávra, J., Supuka, J., Bihuňová, M., Halajová, D., ... & Nováková, E. (2018). Changing patterns of allotment gardening in the Czech Republic and Slovakia. *Nature and Culture*, 13(1), 161-188.

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Bohumil Frantál, Ph.D.
Katedra geografie

Datum zadání bakalářské práce: 18. ledna 2021
Termín odevzdání bakalářské práce: 30. dubna 2022

L.S.

doc. RNDr. Martin Kubala, Ph.D.
děkan

prof. RNDr. Marián Halás, Ph.D.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 18. ledna 2021

OBSAH

ÚVOD.....	8
1. CÍLE PRÁCE A METODY VÝZKUMU.....	9
2. TEORETICKÝ RÁMEC	12
2.1. ZÁKLADNÍ LITERATURA A ZDROJE	12
2.2. MĚSTSKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ	15
2.2.1. Definice městského zemědělství	15
2.2.2. Historické proměny městského zemědělství.....	16
2.2.3. Diverzifikace městského zemědělství	17
2.2.4. Typy městského zemědělství	18
2.2.5. Benefity a potenciální rizika městského zemědělství.....	20
2.2.6. Zapojení městského zemědělství do územního plánování.....	22
3. MĚSTSKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ VE MĚSTĚ CHRUDIMI.....	24
3.1. CHARAKTERISTIKA ZÁJMOVÉHO ÚZEMÍ	24
3.2. KLIMATICKÉ A ZEMĚDĚLSKÉ POMĚRY	25
3.3. ZEMĚDĚLSKÉ SUBJEKTY A PRŮMYSLUVÉ PODNIKY SPOJENÉ SE ZPRACOVÁNÍM ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY	26
3.4. ČESKÝ ZAHŘÁDKÁŘSKÝ SVAZ A ÚZEMNÍ SDRUŽENÍ ČESKÉHO ZAHŘÁDKÁŘSKÉHO SVAZU CHRUDIM	27
4. VÝSLEDKY VÝZKUMU	31
4.1. ŘÍZENÉ ROZHOVORY	31
4.1.1. Chrudimské trhy.....	31
4.1.2. Obchody se zeleninou, ovocem a farmářskými produkty	31
4.1.3. Zahrádkářské osady v Chrudimi.....	32
4.1.4. Konflikty obyvatel s městem.....	32
4.1.5. Věková struktura členů Územního sdružení Českého zahrádkářského svazu 33	
4.1.6. Proměna funkcí zahrádkářských osad z perspektivy předsedkyně zahrádkářského svazu.....	33
4.1.7. Podpora zahrádkářů ze strany města	34
4.1.8. Motivace pěstování	34
4.2. TERÉNNÍ MAPOVÁNÍ A KOMPARACE LETECKÝCH SNÍMKŮ	38
4.2.1. Proměna využití zemědělské půdy	38
4.2.2. Proměna funkcí zahrádkářských osad	38
4.2.3. Kategorizace zahrádkářských osad	42

5. DISKUZE	46
6. ZÁVĚR	48
7. SUMMARY	49
LITERATURA	50
PŘÍLOHY	53

ÚVOD

Produkce potravin ve městech prošla za posledních několik let zásadní proměnou, která souvisí především se změnami po roce 1989. Změna režimu proměnila i životní styl většiny lidí, jejichž nejčastějším prostředkem seberealizace bylo před rokem 1989 zahrádkaření. Po roce 1989 se lidé začali seberealizovat i v ostatních oblastech a zaměřovat se více na jiné volnočasové aktivity. Proměnily se také zemědělské plochy. Došlo k jejich scelování a změně skladby pěstovaných potravin.

V současné době, kdy jsou mnohdy lokální potraviny nahrazeny těmi, co najdeme v obchodech a po celý rok si v nich lze koupit vše, na co si vzpomeneme, má za následek to, že nám jsou potraviny na dosah ruky bez jakéhokoliv povědomí o tom, kolik úsilí, času a energie je nutné vynaložit do jejich vypěstování. Lidé si s rostoucí kvalitou života zvykli na konzumní styl života a čím dál tím méně si přestávají uvědomovat hodnotu potravin, ale i hodnotu životního prostředí či jejich ekologickou stopu, na rozdíl od lidí, kteří si potraviny sami vypěstují.

Tato práce se zabývá proměnami a vývojem městského zemědělství v Chrudimi, jeho urbanistickou, sociologickou, ekonomickou i environmentální stránkou a poukazuje také na proměny ploch ve městech, kde jsou potraviny pěstovány a na jejich současný stav.

1. CÍLE PRÁCE A METODY VÝZKUMU

Časoprostorovým vývojem a proměnám městského zemědělství nebylo v České republice na regionální úrovni věnováno prozatím dostatek pozornosti a geografický výzkum se touto problematikou zabývá až v posledních několika letech (viz např. Duží a kol., 2017, Tóth a kol., 2018). Tato práce se zabývá hodnocením změn městského zemědělství ve městě Chrudimi po roce 1989 až do současnosti. Hlavním cílem práce je analyzovat a zhodnotit vývoj a proměny městského zemědělství v Chrudimi. Pro vyhodnocení situace v zájmovém území a dosažení tohoto cíle byly autorkou formulovány výzkumné otázky, na které se tato práce pokusí odpovědět.

- K jaké proměně městského zemědělství v Chrudimi došlo od roku 1989?
- Jaká je současná situace městského zemědělství v Chrudimi?
- Jak se změnila role a funkce zahrádkářských osad?
- Jaké jsou motivace a důvody obyvatel města k produkci potravin?

Zájmová oblast výzkumu byla vymezena katastrálním územím města Chrudim. Výzkum byl proveden kvalitativními metodami formou řízených rozhovorů s vybranými aktéry a terénním mapováním. Se specifickými aktéry byly realizovány jak polostrukturované, tak i nestrukturované rozhovory. Nestrukturované rozhovory byly vedeny se zástupci města a s předsedkyní Územního sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim. Se zástupci městského úřadu byly rozhovory vedeny ve dnech 8. 11. a 19. 11. 2021 a trvaly v rozmezí deset až patnáct minut, s předsedkyní svazu byl rozhovor veden 24. 2. 2022 a trval zhruba třicet minut. V neposlední řadě byly provedeny rozhovory také s vybranými prodejci v obchodech se zeleninou, ovocem a farmářskými produkty, které probíhaly necelých pět minut, a polostrukturované rozhovory s uživateli zahrádek.

Obchody se zeleninou, ovocem a farmářskými produkty byly nalezeny s pomocí internetové aplikace mapy.cz a Google maps. Pomocí těchto zdrojů byl vytvořen jejich seznam, a následně byly dne 26. 11. 2021 vedeny rozhovory s prodejci šesti obchodů za účelem zjištění, do jaké míry probíhá v Chrudimi distribuce potravin od lokálních dodavatelů. Bylo zjišťováno, od kdy obchody existují, zda odebírají potraviny od lokálních dodavatelů, jestli je ze strany obyvatel o lokální potraviny zájem. Autorka se také zajímala o proměny odebírání potravin od lokálních dodavatelů a zájmu obyvatel o lokální potraviny.

Terénní výzkum probíhal, stejně jako rozhovory s uživateli zahrádek, ve dnech 11. 3. 2022 a 19. 3. 2022. Pro rozhovory s uživateli zahrádek byla předem vytvořena struktura otázek. Respondentům bylo pokládáno třináct otevřených otázek, které se zaměřovaly na environmentální, sociální a ekonomické aspekty produkce potravin. Jeden rozhovor trval pět až deset minut. Celkem bylo realizováno deset polostrukturovaných rozhovorů se šesti muži a se čtyřmi ženami. Respondenty se stali lidé různého věku a ekonomické aktivity. Autorka se snažila, aby byla struktura respondentů co nejpestřejší.

Další částí výzkumu byla komparativní analýza jednotlivých zahrádkářských osad. Nejprve muselo dojít k jejich lokalizaci, a to na základě vymezení těchto oblastí v územním plánu města, a také z rozhovoru s předsedkyní Územního sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim. Před terénním pozorováním byl vytvořen seznam lokalit, které autorka plánovala navštívit. Bylo navštíveno deset zahrádkářských osad. Pro komparaci zahrádkářských osad byly vytvořeny základní body pro jejich porovnání. Byl zjišťován jejich charakter, poloha vzhledem k městu, zhodnocení přítomnosti krajinných prvků v osadách, a také výskyt různých objektů, nacházejících se v zahradách.

Kromě komparativní metody zahrádkářských osad terénním mapováním byly zahrádkářské osady porovnávány i na základě archivních a současných leteckých snímků z Českého úřadu zeměměřického a katastrálního. Autorka se zaměřila na celkovou proměnu zahrádkářských osad, ale také na proměnu zemědělských ploch. Byly porovnávány letecké snímky v třech časových etapách, a to v roce 2000, 2010 a 2018. Tato období byla vybrána především kvůli dostupnosti dat. Pouze u zahrádkářské osady Podhůra bylo první časové období posunuto až na rok 2004 z důvodu špatného rozlišení leteckých snímků.

Mapové výstupy byly vytvořeny v softwaru ArcGIS Pro od firmy Esri. Pro podkladové vrstvy byla využita databáze České republiky ArcČR® 500 společnosti ArcData, a také Základní mapa České republiky z Českého úřadu zeměměřického a katastrálního.

Bakalářská práce v teoretické části nejprve analyzuje odbornou literaturu, zabývající se městským zemědělstvím, dále popisuje metody, které vedly k analýze proměny městského zemědělství a zhodnocení jeho časoprostorového vývoje ve vybraném zájmovém území. Následuje vysvětlení pojmu městského zemědělství. V další části je popsáno městské zemědělství v Chrudimi, společně s její charakteristikou.

Vlastní výzkum je rozdělen na část, kde jsou prezentovány výsledná zjištění z rozhovorů a na část, kde jsou rozebírány výsledky z terénního výzkumu zahrádkářských osad. Osady jsou zde rozděleny do jednotlivých kategorií, jsou vymezeny jejich společné znaky, charakteristika, funkce, poloha a analyzována jejich proměna i proměna zemědělské půdy. Rovněž tato kapitola obsahuje komparaci archivních a leteckých snímků.

2. TEORETICKÝ RÁMEC

2.1. ZÁKLADNÍ LITERATURA A ZDROJE

Základní literatura pro vypracování bakalářské práce byla čerpána především z odborných časopisů, knižních publikací, mapových podkladů, případně z internetových zdrojů.

Mnoho děl o městském zemědělství v zemích na ostatních světadílech bylo publikováno v 90. letech a na přelomu tisíciletí, poté zájem o toto téma utichl. Jednalo se především o díla cizojazyčná. V posledních letech se autoři, a to i ti čeští, k tomuto tématu opět vrací a počet publikací o městském zemědělství roste.

Na začátku 90. let 20. století se městským zemědělstvím začal zabývat Mougeot (2000) v publikaci *Urban Agriculture: Definitions, Presence, Potentials and Risks, and Policy Challenges*. Podrobněji se touto problematikou zabýval i Smit, v knihách Smith, Nasr, Ratta (2001) *Urban Agriculture: Food, Jobs and Sustainable Cities* nebo v Smit, Bernstein (1996) *Urban Agriculture: An Opportunity for Environmentally Sustainable Development in Sub-Saharan Africa*.

Z českých autorů bych uvedla knihu *Alternativní potravinové sítě: Česká cesta*, kde Spilková (2016) představuje udržitelnější metody pěstování, distribuce a spotřeby potravin a blíže specifikuje městské zahradičství, zahrádkářské osady nebo farmářské trhy a knihu Duží (2021) *Zahrádkářské osady aneb proč neztrácet půdu pod nohama*, kde je rozebíráno městské zahrádkářství a zahrádkářské osady, jejich historii, současnost nebo například benefity.

K pochopení historie a vývoje městského zemědělství byly využity články Dobeše, Zvirbule (2020) *The concept of Urban Agriculture – Historical Development and Tendencies*, Mannion (1999) *Domestication and the origins of agriculture: an appraisal* a Duží et al. (2017) *The geography of urban agriculture: New trends and challenges*.

K vysvětlení pojmů jednotlivých forem městského zemědělství byla použita zejména kniha Hodgson a kol. (2011) *Investing in Healthy, Sustainable Places through Urban Agriculture*, který se ve svém díle mimo jiné zabývá tím, co městské zemědělství je, co všechno do něho můžeme zařadit a rozděluje městské zemědělství na komerční, nekomerční a hybridní. K účelům této bakalářské práce byly čerpány informace především z druhé kapitoly. Dalšími zdroji byly knihy Rojo a kol. (2016) *From Urban Food Gardening to Urban Farming* a Rojo a kol. (2015): *Urban Agriculture Europe*. V této knize je porovnávána praxe městského zemědělství v sedmi oblastech Evropy: v Barceloně, Dublinu, Ženevě, Miláně, Sofii, Varšavě a v Porúří.

Informace byly brány i z několika studií. Jedná se o studii Piorr a kol. (2018) *Research for AGRI Committee – Urban and Peri-urban Agriculture in the EU*, která byla vytvořena pro účely Evropského parlamentu, dále o studii van Veenhuizen, Danso (2007) *Profitability and sustainability of urban and peri-urban agriculture*, a v neposlední řadě byly informace čerpány také z dokumentu World Bank (2013) *Urban Agriculture Finding from Four City Case Studies*, který popisuje městské zemědělství jako prvek, který dokáže čelit urbanizaci. V tomto dokumentu je rozebírána funkce městského zemědělství v městech Bangalore, Accra, Nairobi a Lima.

Pro přípravu rozhovorů a terénní pozorování byly autorce přínosem články Sovová a kol. (2017) *Zahrádkářské osady v Brně: příležitost pro zkoumání lidí a přírody* a Dostálík a kol. (2019) *Metodika hodnocení zahrádkářských lokalit (MEZA)*.

Podle knihy Quitt (1971) *Klimatické oblasti Československa* byla Chrudim zařazena do klimatické podoblasti. Z regionální literatury byly použity následující knihy. Válek (1964) *Půdy východních Čech, v území mezi Krkonošemi a Českomoravskou vysočinou, jejich vznik, vývoj a praktické využití*, ze které byly využity informace o zemědělských a klimatických charakteristikách zájmového území. Dále bylo čerpáno z knih Šulc (2010) *Chrudim* a Sommer (1989) *Chrudimsko*.

Na téma městského zemědělství nebylo napsáno mnoho bakalářských, diplomových či dizertačních prací. Autoři svých prací, kteří se zabývali tímto tématem, se nezajímali o prostředí České republiky, ale spíše se soustředili na zahraniční regiony. Mnohem více existuje prací, souvisejících již se specifickými projevy městského zemědělství, jako jsou komunitní zahrady, zahrádkářské osady nebo farmářské trhy. Tyto práce se pak zabírají různými lokalitami České republiky.

Například bakalářská práce Lukáše Penky (2017) s názvem *Městské zemědělství a jeho vliv na urbánní potravinovou bezpečnost v regionu Sub-Saharské Afriky*. Autor nejprve charakterizuje pojmy městské zemědělství a potravinová bezpečnost. Dále se autor zabývá nejprve celým regionem Sub-Saharské Afriky, poté pouze státem Keňa. Ve své práci rozebírá jednotlivé faktory, které má městské zemědělství na potravinovou bezpečnost. V další bakalářské práci, která nese název *Zemědělství v městských oblastech rozvojových zemí-příležitosti a ohrožení* Voleníková (2012) charakterizuje a porovnává městské zemědělství v rozvojových regionech, zabývá se jeho potencionálem i riziky a v neposlední řadě zkoumá i jednotlivé faktory, které ho ovlivňují.

O městském zemědělství v Chrudimi nebyly zatím vydány žádné publikace ani se nikdo tímto tématem ve svých pracích na tomto území nezabýval. Vývoj městského zemědělství v posledních letech a jeho proměny ve funkční struktuře Chrudimi byly hodnoceny zejména na základě současných a archivních leteckých snímků, z portálu Českého úřadu zeměměřického a katastrálního. Důležitým zdrojem informací byly i územně plánovací dokumenty či územně analytické podklady města Chrudim.

2.2. MĚSTSKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ

Zajištění dostatku jídla pro obyvatele měst se stává jednou z největších výzev měst. Se zvyšující se urbanizací, a to hlavně v rozvojových zemích, se města stále více stávají místy, kde jsou produkovány potraviny. Městské zemědělství se tak stává jejich trvalou součástí (Hodgson a kol., 2011). Městské zemědělství je praktikováno po celém světě a zájem o něj roste spolu s rozvojem měst, debatami o udržitelném využívání půdy, potravinovou soběstačností, změnami klimatu, hospodářskou konkurenceschopností a kvalitou života. Zintenzivnění městské produkce potravin a její přizpůsobení městské infrastruktuře by do budoucna mohlo zajistit udržitelný rozvoj měst a potravinovou bezpečnost a zlepšit životní úroveň obyvatel (Piorr a kol., 2018).

2.2.1. Definice městského zemědělství

Definice různých autorů se shodují v mnoha údajích. Městské zemědělství popisují jako produkci potravin (zeleniny, ovoce, okrasných nebo léčivých rostlin) a chov hospodářských zvířat, ryb nebo včel. Někteří autoři do něho zahrnují i lesnictví. Produkty městského zemědělství jsou dále zpracovávány a distribuovány. Mohou být také prodávány nebo určeny pro samoprodukci.

Příklad definice městského zemědělství podle FAO (2007, 1): *„Městské zemědělství lze definovat jako pěstování rostlin a chov zvířat pro produkci potravin a jiných účelů v rámci měst a jejich okolí. K městskému zemědělství jsou řazeny i činnosti s ním související. Jedná se o produkci a dopravování vstupů a také produkci a prodej produktů.“*

World Bank (2013, 3) definuje městské zemědělství jako: *„Průmysl nacházející se jak uvnitř, tak na okrajích měst. Městské zemědělství pěstuje potraviny a chová hospodářská zvířata, zpracovává a distribuuje rostlinné i živočišné zemědělské produkty, s využitím lidských, půdních a vodních zdrojů, produktů a služeb, nacházejících se v dané městské oblasti a v jejím okolí.“*

V některé literatuře je městské zemědělství rozdělováno na zemědělství městské a příměstské. Příměstské zemědělství se od městského odlišuje větší orientací na samozásobitelství a tím, že se neodehrává v rámci měst, ale na jeho periferiích (FAO, 2007).

2.2.2. Historické proměny městského zemědělství

Městské zemědělství není novým objevem. Je chápáno jako součást zemědělské činnosti a sahá daleko do historie (Smit, Ratta, Bernstein, 1996). Výrazně se začalo rozvíjet v dobách krizí, válek nebo recese, kdy byl nedostatek potravin a ze strany obyvatel rostl zájem si potraviny zajistit. Pěstování potravin se tak stalo pro obyvatele hlavním zdrojem obživy. V dnešní době je primárním účelem městského zemědělství přispívat k udržitelnému rozvoji měst a zajišťovat jejich potravinou soběstačnost. Přestože se účel městského zemědělství v průběhu času měnil, stále hraje zemědělství ve městech velmi důležitou roli. K jeho většímu rozvoji začalo docházet od 2. poloviny 20. století. Zájem o něj se pak výrazně zvýšil během 90. let 20. století, ze strany vědy a výzkumu až po roce 2000. Dnes je k němu opět směřována pozornost, především ze strany obyvatel a spolu se zvýšeným zájmem o životní prostředí, se stává stále více atraktivním (Dobele, Zvirbule, 2020).

Archeologické důkazy naznačují, že první snahy začít pěstovat plodiny, sklízet je a chovat hospodářská zvířata jsou datovány do doby před 10 až 5 tisíci lety před naším letopočtem. K rozšíření prvních způsobů zemědělství došlo především z jihozápadní Asie a And (Mannion, 1999). Postupem času, se zdokonalováním zemědělských postupů, a současně s růstem populace již nesloužilo pouze k produkci potravin, ale hrálo také velmi důležitou roli v oblasti městského plánování a bylo podnětem pro vznik prvních měst. Města se postupně rozvíjela a formovala a jejich vznik byl ovlivněn zejména klimatem a geografickými podmínkami vhodnými pro produkci potravin. (Dobele, Zvirbule, 2020).

V 17. století se začal pohled na městské zemědělství měnit. S nástupem průmyslové revoluce začalo zemědělství z měst postupně mizet a oddělovat se od nich. Průmysl byl upřednostňován před zemědělstvím. S tím souvisel i odliv obyvatel z venkova do měst. Zemědělská půda se měnila na továrny, ulice, domy. Byla tak započata nová etapa vývoje městského zemědělství. Zemědělství z měst v této době prakticky vymizelo, ale již během 20. století zájem o něj znovu postupně rostl a docházelo k obnově produkce potravin ve městech, což souviselo zejména s 1. a 2. světovou válkou (Dobele, Zvirbule, 2020).

Od sedmdesátých let se městské zemědělství začíná rozvíjet především v zemích subsaharské Afriky a jihovýchodní Asie. V tomto období se objevuje i ve východní, střední Evropě, ale i v západní Evropě, Spojených státech amerických nebo Japonsku. Hlavním důvodem je velký nárůst počtu obyvatel ve městech (Mougeot, 2000).

V dnešní době je stále zkoumán jeho potenciál. V současné době již městské zemědělství není základním principem městského plánování, ale je výrazným způsobem zapojeno do urbanismu a městské architektury a spojeno s technologickými inovacemi (Dobele, Zvirbule, 2020).

Stále jsou objevovány nové možnosti pěstování plodin. Je zde především snaha o to, aby ve městech byly využívány všechny dostupné prostory, které by mohly být použity k produkci potravin, ať se jedná o pěstování v květináčích za oknem či na balkoně nebo o využití netradičních prostorů, například střech či fasád budov (Dobeše, Zvirbule, 2020).

2.2.3. Diverzifikace městského zemědělství

V posledních několika letech prochází městské zemědělství výraznou proměnou a stále více je promítáno do architektury měst. Svou různorodostí v typech, činnostech a postupech se odlišuje od zemědělství venkovského (Piorr a kol., 2018).

Převažujícím účelem městského zemědělství je pěstování rostlin nebo chov zvířat v rámci městského prostoru. Zaměření a rozsah těchto činností se může lišit od produkce potravin pro osobní spotřebu, vzdělávání, darování či prodej přes poskytování společenských, rekreačních nebo vzdělávacích služeb. Městské zemědělství může být považováno za volnočasovou, ale i komerční aktivitu (Hodgson a kol., 2011).

Pro pěstování potravin může být využito několik produkčních technik. Kromě obvyklého pěstování potravin v půdě se aplikují i bezpůdní techniky jako je hydroponie, akvaponie, permakultura nebo vertikální zemědělství (Hodgson a kol., 2011).

Městské zemědělství může mít různé podoby a vyskytovat se na různých místech v rámci města. Ve městech existují stále ještě nevyužívaná místa k pěstování potravin, která by do budoucna mohla přispět k posílení udržitelnosti měst. Tato místa nabízí potenciál k pěstování potravin, ať už trvalým nebo pouze dočasným způsobem (FAO, 2007). Může se jednat o produkci potravin na střechách, balkonech, verandách, v truhlících za oknem, na plotech, zdech nebo ve sklepích a stodolách. Na těchto malých místech je snaha vyprodukovat co nejvíce potravin. Technicky složitější formou je pak pěstování potravin přímo v budovách (Hodgson a kol., 2011).

Mimo tato neobvyklá místa je produkce potravin také praktikována na velkých souvislých, tak i na menších, nesouvislých pozemcích, na soukromých zahradách, veřejných pozemcích, volných prostranstvích nebo na brownfieldech (Hodgson a kol., 2011). Podílejí se na něm zejména chovatelé hospodářských zvířat, uživatelé neformálních zahrádek, ale i velké komerční podniky (World Bank, 2013).

2.2.4. Typy městského zemědělství

Městské zemědělství lze podle Hodgson a kol. (2011, 16) rozdělit na komerční, nekomerční a hybridní.

Nekomerční typy zahrnují soukromé, komunitní, institucionální, vzdělávací, demonstrační, partyzánské a jedlé zahrady, squatterské zahrady, zahrádkářské osady, ale také chov včel a drobných hospodářských zvířat. Produkty nekomerčního zemědělství se využívají hlavně k samozásobitelství (Hodgson a kol., 2011).

Komerčním typem zemědělství je myšlena produkce potravin, která je orientována na prodej. Příjmy z prodeje zřídka pokryjí náklady farem. Do komerčního zemědělství lze zahrnout tržní zahrady, městské a příměstské farmy, chov včel a hospodářských zvířat (Hodgson a kol., 2011).

Posledním typem je **hybridní** městské zemědělství. Jedná se o kombinaci produkce potravin s dalšími funkcemi, kterými může být například likvidace odpadů (Hodgson a kol., 2011).

Zvláštním typem je pak koncept kontinuální produktivní městské krajiny (CPUL). Jeho hlavním cílem je vytvořit udržitelnou městskou krajinu ve městech. Podle tohoto konceptu by se mělo městské zemědělství spolu s ostatními prostory určenými pro rekreaci a trávení volného času vzájemně doplňovat a město by mělo fungovat tak, aby využívalo všech možností vlastní kapacity (Bohn, Viljoen, 2011).

Jedním z nejběžnějších způsobů pěstování potravin v rámci města je produkce potravin na soukromých zahradách. Jedná se o produkci na zahradách u rodinných domů. O pěstované potraviny se většinou starají obyvatelé rodinného domu. Vypěstované potraviny se primárně používají pro osobní spotřebu (Hodgson a kol., 2011).

Komunitní zahrady mají dlouhou tradici v mnoha evropských zemích. Nacházejí se na veřejných nebo soukromých pozemcích. Jedná se o plochu, v mnoha případech rozdělenou na malé parcely, které se pronajímají. Jejich cílem je využití volných, opuštěných ploch, například mezi vnitrobloky nebo obytnými domy k pěstování potravin, ale i jiných druhů rostlin. Většinou jsou řízeny členy místních komunit (Rojo a kol., 2016). V poslední době na těchto místech nejde již pouze o pěstování potravin či květin. Zahrady se postupně přetvářejí a stále více se stávají součástí společenského života obyvatel měst (Spilková, 2016). V České republice je několik desítek komunitních zahrad, ale postupně se zakládají nové a dochází tak k jejich rozšiřování. Jednou z prvních komunitních zahrad v České republice se stala komunitní zahrada v Praze, známá pod názvem KOKOZA. Název této komunitní zahrady vychází z počátečních písmen slov komunitní život, kompostování a zahrada (Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu, č. 1/2016).

Do komerčního typu zemědělství spadají i zahrádkářské osady. Jejich výrazný rozvoj byl v České republice zaznamenán v 70. letech 20. století, kdy tehdejší vláda, v roce 1975, na základě usnesení a rozhodnutí ministerstva zemědělství o přidělování pozemků nevhodných pro zemědělskou velkovýrobu zahrádkářským organizacím k trvalému nebo přechodnému využití pro zřízení zahrádkářských osad, uložila obcím a městům včlenit do územních plánů plochy pro zahrádkářské osady (Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu, 2021).

V současné době jsou zahrádkářské osady pro město plnohodnotnou součástí systému městské zeleně, šetří veřejné finance, obohacují městský životní styl (Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu, 2021) a představují nejrozšířenější typ městského zahradničení v České republice (Sovová a kol., 2017).

Dalším typem jsou institucionální zahrady, které produkují potraviny umístěné na pozemcích různých institucí, například nemocnic nebo škol či jiných veřejných budov. Vypěstované potraviny se obvykle používají k darování, spotřebě nebo prodeji. Výtěžek z prodeje jde na podporu aktivity těchto zahrad. Pěstování potravin může sloužit i k terapeutickým nebo vzdělávacím účelům (Hodgson a kol., 2011).

Vzdělávací zahrady poskytují vzdělávací služby návštěvníkům. Lidé se zde vzdělávají v oblasti pěstování rostlin, zpracování a spotřebou potravin a zvyšují povědomí veřejnosti o životním prostředí a šetrných přístupu k němu. Nejběžnější formou, kde jsou vzdělávací zahrady umístěny, jsou školní zahrady, ale mohou být umístěny také u jiných vzdělávacích institucích (Rojo a kol., 2016).

Demonstrační zahrady jsou malé zahrádky, určené k produkci potravin, umístěné na soukromých nebo veřejných pozemcích. Produkty z těchto zahrad jsou darovány. (Hodgson a kol., 2011).

Jedlé zahrady se vyskytují na soukromých nebo veřejných prostranstvích. Účelem je produkce potravin k následné konzumaci (Hodgson a kol., 2011).

Příkladem nekomerčního zemědělství je i partyzánské zahradničení. Jedná se o neoprávněné zahradničení na různých místech jednotlivcem nebo skupinou bez souhlasu majitele pozemku. Cílem je snaha o zkrášlení městských prostorů pomocí zeleně (Hodgson a kol., 2011).

Posledním typem jsou zahrady squatterů. Tyto místa k produkci potravin si lze vyložit jako zahradničení, kdy si jednotlivci, většinou chudí lidé, nárokují opuštěnou, nevyužívanou půdu, kde pěstují potraviny (Rojo a kol., 2016).

Městské a příměstské farmy a tržní zahrady jsou příkladem komerčního zemědělství. Obvykle se zabývají produkcí potravinářských nebo okrasných rostlin, ale také chovem hospodářských zvířat, včel, ryb nebo drůbeže. Plodiny jsou pěstovány v půdě, ale může docházet i k využití různých bezpůdných technik jako je akvaponie nebo hydroponie. Rozdíl mezi městskou farmou, příměstskou farmou a tržními zahradami je v jejich umístění v rámci města, a také v jejich velikosti. Příměstské farmy se vyskytují na periferiích měst, městské farmy v jejich těsné blízkosti. Tržní zahrady se nacházejí na veřejných nebo soukromých pozemcích ve městech (Hodgson a kol., 2011). V současnosti mohou farmy sloužit i k rekreačním, vzdělávacím nebo terapeutickým účelům a hrát také důležitou roli i z hlediska cestovního ruchu (Rojo a kol., 2016).

Posledním formou městského zemědělství je chov včel a malých hospodářských zvířat. Chov může probíhat na soukromých nebo veřejných pozemcích, jak pro komerční, tak i nekomerční použití v obytných oblastech nebo jiných veřejných pozemcích. Produkty se buď prodávají nebo se mohou využívat k vlastní spotřebě, darování nebo vzdělávání (Hodgson a kol., 2011).

Mezi jednotlivými formami se vyskytují značné rozdíly v umístění, účelu a výrobních technikách. Propojením dílčích funkcí stále vznikají nové podoby městského zemědělství (Hodgson a kol., 2011).

2.2.5. Benefity a potenciální rizika městského zemědělství

Současně se zajištěním základních služeb a životních podmínek obyvatel je ve městech třeba zachovat i ekonomický růst a ochraňovat životní prostředí. S rostoucím počtem obyvatel na zemi a zvyšující se urbanizací tak dochází ze strany měst ke snaze najít řešení, jak čelit současným výzvám a problémům. Právě zapojení zemědělství do městského prostředí by mohlo najít řešení pro všechny tyto výzvy a celkově zlepšit kvalitu života ve městech (World Bank, 2013). Městské zemědělství totiž nepřispívá pouze k produkci potravin, ale i k sociálnímu, ekologickému, a v neposlední řadě i ekonomickému rozvoji měst (Smit, Ratta, Bernstein, 1996).

Ze sociálního hlediska poskytuje městské zemědělství příležitosti pro rozvoj komunity a její budování. Na místech, kde jsou potraviny pěstovány, se setkávají lidé se stejnými zájmy, kteří mohou být věkově nebo také etnicky velmi různorodí. Na těchto místech často dochází k sociální inkluzi (Hodgson a kol., 2011). Lidé v důchodovém věku mohou v pěstování zeleniny a jiných rostlin najít smysluplné uplatnění. Rovněž jim to může pomoci lépe překonávat osamělost (Spilková, 2016). Důležitá je i psychohygienická funkce. Pěstování potravin je formou relaxace a výborným prostředkem, jak uniknout každodennímu shonu a stresu (Hodgson a kol., 2011).

Produkce potravin je aktivitou, která může mít i edukační charakter. Přináší osobní zkušenost s pěstováním potravin a podporuje lepší porozumění tomu, jakým způsobem se potraviny pěstují (Spilková, 2016). Zároveň má pozitivní vliv i na zdraví obyvatel, ať už formou fyzické aktivity nebo pouhé konzumace vypěstovaných potravin (Mougeot, 2000). Konzervováním potravin také může být zajištěna celoroční dostupnost výživných potravin (FAO, 2007).

Dalším benefitem městského zemědělství je pozitivní vliv na ekonomiku měst a jeho příspěvek k místnímu hospodářskému rozvoji. Pro mnoho obyvatel může představovat doplňkový příjem. Tato výhoda platí především pro obyvatele rozvojových zemí. Tím, že lidé nemusí potraviny kupovat, jim zůstanou peníze, které mohou utratit za jiné potřeby a služby (oblečení, kulturní akce, ...) (Mougeot, 2000). Lidé, kteří se věnují produkci potravin, tak lépe odolávají růstu cen potravin, pohonných hmot a dalších produktů potřebných k životu. Díky městskému zemědělství jsou také vytvářena nová pracovní místa a je tak generována ekonomická aktivita nejenom v zemědělství, ale i v odvětvích, které na zemědělskou výrobu navazují. To se týká například zpracování potravin, poskytování hnojiv, semen, skladování, dopravy nebo uchování (Smit, Ratta, Bernstein, 1996).

Městské zemědělství plní také důležité ekologické funkce a zlepšuje vztah lidí k životnímu prostředí. Městskou zelení se zlepšuje mikroklima měst, minimalizují se dopady změn klimatu a snižují se účinky tepelných ostrovů, zároveň se zvyšuje jejich biodiverzita. Také jsou díky zpevnění půdy rostlinami a lepšímu vsakování vody do půdy zmírněna rizika povodní a sesuvů půdy. Zemědělské aktivity ve městech taktéž zlepšují hospodaření s vodou a odpady a mohou snížit i jejich likvidaci a částečně napomocť recyklaci organických odpadů kompostováním (Deelstra, Girardet, 2000).

Mezi další environmentální přínosy se řadí snížení množství vynaložené energie, která by byla obsažena v potravinách při distribuci a výrobě potravin. S tím souvisí i snížení emisí oxidu uhličitého a dalších plynů, které znečišťují životní prostředí (Deelstra, Girardet, 2000). Městské zemědělství je v neposlední řadě nástrojem k efektivnímu využití půdy, městských prostranství a nedostatečně využívaných nebo opuštěných prostorů (Mougeot, 2000).

Kromě všech benefitů, které pěstování potravin ve městech přináší, představuje městské zemědělství pro města i eventuální zdravotní a environmentální rizika. Jedná se především o kontaminaci půdy a vody a následnou konzumaci takto vypěstovaných potravin. Přístup a dostupnost k nekontaminované půdě a vodě se tak stává pro města současnou výzvou a limitujícím faktorem pro produkci potravin. Jejich zajištění je důležité pro účinné městské zemědělství (Hodgson a kol., 2011).

Půda je nejdůležitějším zdrojem, kde mohou být potraviny pěstovány. Při opětovném využití městských ploch pro zemědělské účely je nutné brát v úvahu kontaminaci půdy, ať už průmyslovými odpady, dopravou nebo jinými znečišťujícími látkami. Pravděpodobnost, že bude půda kontaminovaná, je obzvláště vysoká na nevyužívaných nebo opuštěných plochách, ale není vyloučeno, že se kontaminovaná půda může vyskytovat i na plochách, které již sloužily k zemědělským účelům. Pokud je půda kontaminovaná, obvykle je vyžadován import pěstebního média (Hodgson a kol., 2011).

Důležitým zdrojem pro produkci potravin je také voda. I voda ale může být kontaminovaná průmyslovými odpady a znečišťujícími látkami. Navíc je důležité, aby se s vodou umělo správným způsobem hospodařit a předcházet její minimalizaci ztrát z půdy. Dostatek vody a její opětovné použití může být do určité míry zajištěno zachycováním dešťové vody do sudů nebo cisteren. Aby bylo zabráněno co nejmenšímu odtoku vody z půdy, může se rostlina obklopit mulčovací kůrou. Důležitou roli při ztrátách vody hraje i utužení půdy, proto je nezbytné, aby půda měla i dostatek organických látek (Hodgson a kol., 2011).

Všechny výše uvedené faktory je nutné brát v potaz při pěstování potravin i chovu hospodářských zvířat, protože kontaminace rostlinných nebo živočišných produktů může po požití takto vyprodukovaných potravin vyvolat u lidí různé zdravotní problémy (Hodgson a kol., 2011).

V současné době je ze strany městských zemědělských provozů snaha o produkci zemědělských vstupů, hlavně kompostů z blízkých zdrojů, a to rozkladem rostlinného a živočišného materiálu. Ke kompostování může být také používán odpad z restaurací či různých obchodů s potravinami nebo listí ze sběrných systémů. Tímto způsobem dochází k tvorbě hnojiva bohatého na živiny, které je levnou metodou hnojení půdy (Hodgson a kol., 2011).

2.2.6. Zapojení městského zemědělství do územního plánování

Přestože produkce potravin ve městech má zásadní roli při podpoře udržitelnosti měst a zajištění dobrých životních podmínek pro jeho obyvatele, není mu věnována dostatečná pozornost ze strany městských plánovačů (World Bank, 2013). Zemědělství ve městech je stále některými plánovači vnímáno spíše jako činnost venkovská, která by se měla omezit pouze na venkovské oblasti a nebránit tak rozvoji měst. Plánovači argumentují tím, že by se půda měla využívat co nejproduktivnějším způsobem, a to především k ekonomickým činnostem. Produkce potravin je tak většinou ve městech nedostatečným způsobem integrována do plánovacích procesů (Mougeot, 2000).

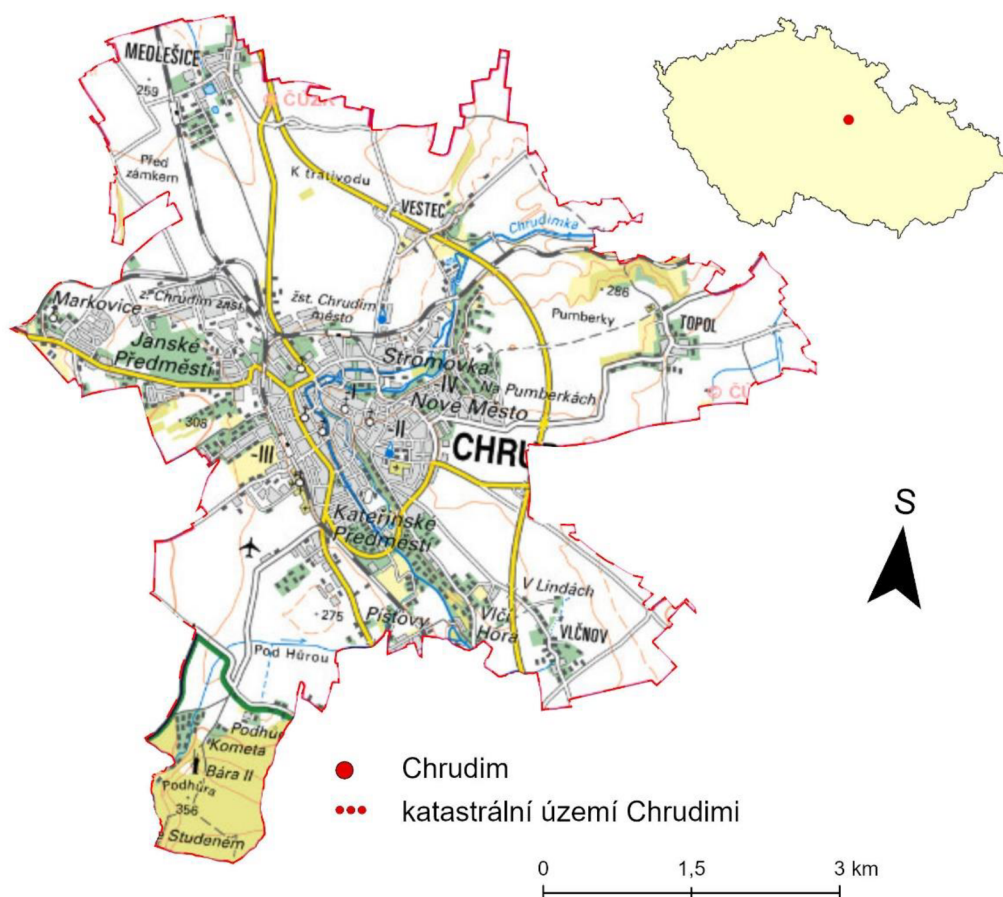
S rostoucím počtem obyvatel ve městech, se změnou klimatu a dalšími faktory bude do budoucna potřeba, aby města byla stále více a více v produkci potravin soběstačná, proto lze očekávat, že bude ve městech veškerá půda a volné pozemky co nejvíce využívány k produkci potravin. Městští plánovači by si měli uvědomit důležitost městského zemědělství a při navrhování nových územních plánů by ho do městských prostorů měli začlenit větší měrou, a také velmi dobře zvážit budoucí využití zbývajících volných ploch. Bez tohoto zohlednění by se mohlo navrhování budoucích měst ukázat jako nedostatečné (Hodgson a kol., 2011).

3. MĚSTSKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ VE MĚSTĚ CHRUDIMI

Městské zemědělství se v Chrudimi soustřeďuje převážně do zahrad u rodinných domů a do zahrádkářských osad, nelze ale opomenout ani intenzivně obdělávané zemědělské plochy. V této části bude vytyčena a charakterizována oblast výzkumu z hlediska polohy, počtu obyvatel, klimatických poměrů, zemědělské produkce. Tato část se zabývá i zemědělskými subjekty a Územním sdružením Českého zahrádkářského svazu Chrudim, působícími v tomto městě.

3.1. CHARAKTERISTIKA ZÁJMOVÉHO ÚZEMÍ

Chrudim se rozkládá ve východních Čechách, v jižní části Pardubického kraje, v 265 m n. m. (Regionální informační systém, 2022). K Chrudimi náleží 8 místních částí. Jedná se o Chrudim I-Vnitřní Město, Chrudim II-Nové Město, Chrudim III-Kateřinské Předměstí, Chrudim IV-Jánské Předměstí, Medlešice, Topol, Vestec a Vlčnov (Strategický plán udržitelného rozvoje města Chrudimi 2015–2030, 2014). Katastrální území Chrudimi je zobrazeno na Obr.1.

Obr. 1: Katastrální území města Chrudim
Zdroj: ČÚZK, 2018; vlastní zpracování

V Tab. 1 je uvedeno, k jaké proměně v počtu obyvatel došlo od roku 1869 až do současnosti. Počet obyvatel se v Chrudimi od prvního sčítání obyvatel neustále zvyšoval, s výjimkou roku 1930. V roce 1869 v Chrudimi žilo 10 293 obyvatel, v roce 1950 již 15 210. Za dalších 40 let vzrostl jejich počet až na 23 643 (ČSÚ, 2022). Spolu s růstem počtu obyvatel bylo proto nutné výrazně rozšířit plochu města a hledat nové prostorové rezervy ve stávající zástavbě (Šulc 2010). Od roku 1991 do roku 2001 počet obyvatel stagnoval. Po roce 2001 dochází k postupnému úbytku obyvatel. K 31.12. 2020 v Chrudimi žije 23 140 obyvatel (ČSÚ, 2022).

Tab. 1: Vývoj počtu obyvatel v Chrudimi od roku 1869 do roku 2021

sčítání v roce	počet obyvatel
1869	10 293
1880	12 971
1890	13 177
1900	14 180
1910	14 728
1921	14 620
1930	14 570
1950	15 210
1961	16 460
1970	18 238
1980	21 393
1990	23 643
2001	23 898
2011	23 239
2021	23 140

Zdroj: Český statistický úřad (2020): Historický lexikon obcí a obyvatel [online]. [cit.12. 04. 2022].

Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/iii-pocet-obyvatel-a-domu-podle-kraju-okresu-obci-a-casti-obci-v-letech-1869-2011_2015>

3.2. KLIMATICKÉ A ZEMĚDĚLSKÉ POMĚRY

Dle Quitta (1971) spadá Chrudim do klimatické podoblasti T2, která je charakteristická teplým, dlouhým, suchým létem, s průměrnými červencovými teplotami okolo 18 až 19 °C. Zima je krátká, mírná a poměrně suchá. Průměrná roční teplota činí 8,2 °C. Průměrné roční srážky se pohybují okolo 622 mm (Válek, 1964).

Zájmové území se vyskytuje v oblasti, která je intenzivně zemědělsky využívána a která je typická nízkým podílem lesů (Strategický plán udržitelného rozvoje města Chrudim 2015–2030, 2014). Chrudim spadá do řepařské zemědělské oblasti, kde se kromě cukrové řepy vede i pšenici a sladovnickému ječmenu. Reliéf terénu je rovinný až mírně zvlněný. Charakteristickým půdním typem pro toto území jsou hnědozemě (Válek, 1964).

Z celkové výměry 3 321 ha půdy, představuje 2 419,4 ha půda zemědělská a 901,6 ha půda nezemědělská (lesní půdy, vodní plochy, zastavěné a ostatní plochy). Z Tab. 2 je patrné, že nejvíce ploch v Chrudimi, ze zemědělsky využívaných pozemků, zabírá orná půda (2006,1 ha). Naopak nejméně ploch představují ovocné sady (84,8 ha). Trvalé travní porosty se nacházejí na 170,9 ha a zahrady na 157,6 ha. Vinice a chmelnice se v Chrudimi nevyskytují (ČSÚ, 2022).

Tab. 2: Struktura druhů zemědělské půdy v Chrudimi k 31. 12. 2020

druhy pozemků	výměra [ha]
orná půda	2006,1
trvalé travní porosty	170,9
zahrady	157,6
ovocné sady	84,8
vinice	0,0
chmelnice	0,0

Zdroj: Český statistický úřad (2022): Veřejná databáze [online]. [cit. 24. 03. 2022].

Dostupné z: <<https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=home>>.

3.3. ZEMĚDĚLSKÉ SUBJEKTY A PRŮMYSLOVÉ PODNIKY SPOJENÉ SE ZPRACOVÁNÍM ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY

První zemědělská družstva vznikala v Chrudimi společně s vydáním zákona o jednotných zemědělských družstvech, který byl přijat v roce 1949. Od tohoto roku se začaly budovat první zemědělské závody, a to i v Chrudimi. Ve Vlčnově, který je její místní částí, vzniklo v roce 1949 první zemědělské družstvo. Před rokem 1989 v Chrudimi také existoval Státní statek Chrudim a specializovaný podnik ústředně řízený s názvem Oseva Chrudim (Sommer, 1989).

Příznivé přírodní podmínky pro pěstování řepy současně s rozvojem průmyslu daly v Chrudimi vzniknout i průmyslovým závodům, které zpracovávaly zemědělské plodiny. V roce 1867 byl ve městě založen cukrovar, který fungoval až do roku 1951. Ve své době byl chápán jako vhodná sezonní příležitost k přivýdělku lidí z venkova. Zároveň měl i společenský význam. Vesničtí dělníci, kteří se do té doby po většinu roku starali o svá políčka, se setkali s průmyslovou organizací práce a s velkovýrobou, což začalo přetvářet jejich představu o zemědělské práci.

Dalším průmyslovým závodem, nacházejícím se v Chrudimi byl pivovar, který zpracovával sladovnický ječmen. Také pivovar v roce 1968 zanikl (Sommer, 1989). Fungovala zde i sladovna nebo městská jatka, ta ale až od roku 1986. Sladovna se nacházela na Jánském předměstí, které je již od poloviny 19. století nejprůmyslovější částí Chrudimi. Sladovna také ukončila svou činnost, a to v roce 2002. Městská jatka se rovněž do současné doby nezachovala (Šulc, 2010). Na Jánském předměstí byl v roce 1871 postaven i lihovar, který jako jediný z průmyslových podniků nezanikl a vyrábí až dodnes. (Sommer, 1989).

V současné době se podle Strategického plánu udržitelného rozvoje města Chrudimi 2015–2030 (2014) na daném území nachází osm větších zemědělských subjektů. Jedná se o Osevu Agri Chrudim a.s., která se soustřeďuje na rostlinnou výrobu, stejně jako Školní statek Chrudim ve Vestci. Zde je ale rostlinná výroba částečně spojena se živočišnou výrobou. Dalším zemědělským subjektem je Areál živočišné výroby ve Vlčnově, který je momentálně nevyužíván, První zemědělská Tuněchody a.s., nacházející se v Medlešicích a soustřeďující se na rostlinnou výrobu, Farma Miroslava Zítka ve Vlčnově a VEMA a.s. Chrudim, která se zabývá živočišnou výrobou, především chovem prasat a drůbeže. V Chrudimi se nachází také tři zahradnictví. Zahradnictví Mikan, Blehovsko, zahradnictví v ulici Obce Ležáků a zahradnictví VESPO s.r.o. v Medlešicích.

Pro zemědělskou výrobu nejsou navrhovány žádné nové plochy. Taktéž zemědělské plochy jsou stabilizované. Počítá se pouze s doplněním stávajících nedostatečně využívaných areálů zemědělského střediska Školního statku Vestec a Areálu živočišné výroby ve Vlčnově, a to formou umístění jiné než zemědělské výroby, například útulku pro psy (Územní plán Chrudim, 2020).

3.4. ČESKÝ ZAHRÁDKÁŘSKÝ SVAZ A ÚZEMNÍ SDRUŽENÍ ČESKÉHO ZAHRÁDKÁŘSKÉHO SVAZU CHRUDIM

Všech pět základních organizací, které se v Chrudimi nacházejí, náleží pod Územní sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim. Územní sdružení pak spadá pod Český zahrádkářský svaz, který sídlí v Praze. Základní organizace jsou hospodářsky i právně samostatné. Zahrádkářské osady mohou být ve vlastnictví zahrádkářského svazu, v pronájmu fyzické osoby nebo města nebo v osobním vlastnictví, ale většina zahrádkářů obhospodařuje pronajatou půdu. Zahrady jsou členy udržovány podle osadních řádů, které si jednotlivé osady samy stanovují (předsedkyně Územního sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim, 24. 2. 2022).

V rámci sdružení se pořádají společenské akce jako jsou výstavy, přednášky, školení nebo zájezdy. Český zahrádkářský svaz pořádá i zájmové kroužky pro děti. Díky finanční podpoře ze strany Ministerstva zemědělství mohou zahrádkáři poskytovat odborné služby také pro veřejnost. Jedná se například o pěstitelské poradny, pořádané na výstavách (Český zahrádkářský svaz z. s., 2022).

Některé organizace mají také své moštárny, povidlárny, sušárny nebo palírny. Členové svazu pak mají různé výhody, například základní organizace nabízí členům levnější zpracování ovoce. V okrese Chrudim se nacházelo v roce 2001 jedenáct moštáren a pět sušáren (Věstník Českého zahrádkářského svazu č. 1/2002). Oproti tomu v roce 2020, v okrese Chrudim, zbyly pouze tři moštárny a všechny sušárny již zanikly. Povidlárny a palírny v okrese Chrudim, stejně jako v roce 2001, žádné nejsou (Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu č. 2/2021).

V roce 2022 bude Český zahrádkářský svaz slavit 65 let od svého založení. Do roku 2013 vydával svaz pro své členy 2x až 4x ročně časopis Věstník, který obsahoval informace o nově vydaných zákonech a dalších předpisech, týkajících se Českého zahrádkářského svazu, ale obsahoval i informace o připravovaných akcích, výstavách a dalším dění. Od roku 2014 jeho úlohu převzal Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu. Český zahrádkářský svaz mimo jiné vyhláší i výtvarné a floristické soutěže, které jsou ve Zpravodaji rovněž zveřejňovány. Formou soutěží se svaz snaží motivovat zahrádkáře, například i k zachytávání dešťové vody a upozornit je tak na možnosti, které dešťová voda skýtá (Český zahrádkářský svaz z. s., 2022).

V současné době dochází k postupnému úpadku Českého zahrádkářského svazu. Před rokem 1989, kdy bylo nejčastějším prostředkem seberealizace lidí zahrádkaření, se mnoho lidí stávalo jeho členy. Po roce 1989, kdy došlo k uvolnění poměrů a volnočasové aktivity, které již nebyly omezeny totalitním režimem, byly obyvateli uplatňovány nové formy realizace a počet registrovaných zahrádkářů začal postupně klesat. Počet zahrádkářů a rozloh zahrádkových osad ubývá i kvůli tomu, že města a obce v minulosti dávaly a stále častokrát dávají přednost jednorázovému prodeji půd. Četné zahrádkářské osady jsou tak rušeny a ustupují rozvoji měst. Problém úbytku zahrádkářských osad je problémem hlavně velkých měst, kde Český zahrádkářský svaz čelí obrovskému tlaku developerů lidí zájmových skupin (Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu, 2021).

Ve svých začátcích měl Český zahrádkářský svaz více jak 400 000 Čechů (Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu, č. 1/2017). Jak je uvedeno v Tab. 3, v roce 2001 činil počet všech aktivních členů v České republice již pouhých 239 420. O dalších devatenáct let později došlo k poklesu na 124 880. Počet členů všech Územních sdružení Českého zahrádkářského svazu byl ve všech obcích, nacházejících se v okrese Chrudim, za rok 2001, 1 801, v roce 2002 již pouhých 642, z toho 192 členů má v současné době Územní sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim. Kromě počtu členů se snižuje i výměra půdy, na které se zahrádkářské osady nacházejí, a to jak v okrese Chrudim, tak i v České republice. Počet zahrad se rovněž v České republice snížil, ale v okrese Chrudim došlo k mírnému navýšení zahrad v zahrádkářských osadách.

Tab. 3: Přehled o činnosti v okrese Chrudim a v České republice v roce 2001 a 2020

území	počet členů		počet zahrad		výměra půda [ha]	
	celkem	v osadách	přídomních	celkem	v osadách	
okres Chrudim (2001)	1 801	1 246	601	172	114	
okres Chrudim (2020)	642	793	149	45	23	
Česká republika (2001)	239 420	130 341	78 758	18 908	19 080	
Česká republika (2020)	124 880	92 044	30 043	8 535	5 169	

Zdroj: Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu č. 2/2021 [online]. [cit.05. 04. 2022].

Dostupné z: <https://www.zahradkari.cz/zpravodaje/zpravodaj_2021_2.pdf>

Věstník Českého zahrádkářského svazu č. 1/2002 [online]. [cit.05. 04. 2022].

Dostupné z: <https://www.zahradkari.cz/vestniky/vestnik_2002_1.pdf>

Pozn.: výměra půdy je zaokrouhlena na celá čísla

Do budoucna lze předpokládat, že tento trend bude pokračovat, protože ze strany mladých lidí není velký zájem být členy tohoto sdružení. Pokles členů zahrádkářského svazu je, až na výjimky, celorepublikovým trendem (Věstník Českého zahrádkářského svazu č. 1/2002, Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu č. 2/2021).

Přestože má zahrádkářská činnost v České republice dlouhou tradici, ještě do roku 2021 nebyla upravena v samostatném právním předpisu, ačkoli v mnoha jiných evropských státech již od 50. let 20. století začaly uznávat společenskou a environmentální prospěšnost organizované zahrádkářské činnosti a začali ji ukotvovat v právních rádech. Proto i Český zahrádkářský svaz jako největší zahrádkářský spolek České republiky chtěl, aby v České republice byla rovněž zahrádkářská činnost ukotvena do jejího právního řádu a svaz se tak stal hlavním iniciátorem těchto snah. První návrhy zákona byly předloženy již v roce 2001. Po dlouholetém úsilí a třech neúspěšných návrzích zákona, teprve čtvrtý úspěšně prošel celým legislativním procesem. Zákon o podpoře zahrádkářské činnosti byl přijat 1. 6. 2021 a následně publikován ve Sbírce zákonů pod číslem 221/2021 Sb. s účinností od 1. 12. 2021 (Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu, 2021).

Cílem zákona je zdůraznit pozitivní roli zahrádkářské činnosti, která významným způsobem napomáhá rozvoji zelených ploch a má pozitivní dopady na životní prostředí a zdravý životní styl obyvatel- V neposlední řadě ochraňuje také biodiverzitu měst. Zákon deklaruje organizovanou zahrádkářskou činnost jako veřejně prospěšnou, stanovuje způsob přenechání pozemků k zahrádkářské činnosti a vymezuje zákonnou součinnost orgánů veřejné správy při podpoře zahrádkářské činnosti, zejména při užívání zemědělské půdy (Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu, 2021).

Smyslem přijetí tohoto zákona je také snaha o ochranu zemědělské půdy a zachování zemědělské činnosti především na městských pozemcích, protože za pouhých 10 let zaniklo v České republice 2 000 zahrádkářských osad, což je zhruba 3 500 ha úrodné zemědělské půdy. Do přijetí tohoto zákona zahrádkářské osady neměly právní ochranu a nemohly tak konkurovat developerským skupinám, což se stalo hlavním důvodem jejich postupné likvidace. Nutno dodat, že se tento zákon zabývá pouze organizovanou formou zahrádkaření ve spolcích, a nikoli o individuální zájmové zahrádkářské činnosti (Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu, 2021).

4. VÝSLEDKY VÝZKUMU

4.1. ŘÍZENÉ ROZHOVORY

V této části budou prezentovány hlavní zjištění z rozhovorů s prodejci, se zástupci Městského úřadu Chrudim, s předsedkyní Územního sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim a v neposlední řadě také s uživateli zahrádek.

4.1.1. Chrudimské trhy

Trhy se v Chrudimi konají na Resselově náměstí po celý rok, každou středu a sobotu. Výjimkou jsou soboty, kdy je Resselovo náměstí rezervováno pro tematicky zaměřené jarmarky a jednotlivé akce pořádané Chrudimskou besedou. Tato beseda připravuje v Chrudimi většinu kulturních a společenských akcí. Trhy se v Chrudimi nekonaly pouze v roce 2020 a 2021 z důvodu pandemie covidu-19. V roce 2021 jezdilo na trhy průběžně kolem padesáti stále stejných prodejců. V předchozích letech byl zájem ze strany prodejců o trhy větší. Na trhy jezdilo kolem 50 až 80 prodejců. Na trhy nejedí prodejci pouze z Chrudimi, ale i z jiných okolních obcí. Prodejní místa jsou ale přednostně přidělována zájemcům s trvalým bydlištěm nebo sídlem v územním obvodu města Chrudim. Chrudimští zahrádkáři tam prodávají vypěstované potraviny pouze příležitostně. Na trhy jezdí nabízet své produkty především menší zemědělci, kteří vlastní větší plochy zemědělské půdy (Oddělení správy majetku, 19. 11. 2021).

4.1.2. Obchody se zeleninou, ovocem a farmářskými produkty

Kolem roku 2010 začaly v Chrudimi vznikat obchody zaměřující se na prodej zeleniny, ovoce a farmářských výrobků. Zelenina a ovoce, kterou nabízejí, pochází především z velkoskladů. Někteří prodejci uvedli, že přes léto mají snahu pro ovoce a zeleninu jezdit do okolních obcí, do sadů, k tamním farmářům. Od lokálních prodejců žádné ovoce a zeleninu nenabízejí, jelikož v Chrudimi nejsou žádní lokální dodavatelé, od kterých by mohli zeleninu a ovoce odebírat. Pouze výjimečně se v sezoně najde někdo, kdo jim nabídne sezónní ovoce a zeleninu k prodeji, pouze když se jí více urodí. Většina zahrádkářů si ale raději prodá svoje produkty na zmiňovaných trzích, než aby je nabízeli těmto obchodníkům. Situace je, co se týká zájmu obyvatel o lokální produkty a nabídek za dobu, co obchody existují, neměnná. Zájem o lokální potraviny je ze strany prodejců, i ze strany obyvatel, ale problémem se stává cena lokálních potravin. Většina lidí není ochotna vynaložit peníze za něco, co si v obchodech koupí mnohem levněji (prodejci, 26. 11. 2021).

4.1.3. Zahrádkářské osady v Chrudimi

Plochy zahrádkářských osad se v minulosti neměnily a také do budoucna by měly zůstat stabilizované bez možnosti přestavby na jinou funkci. Pouze zahrádkářská osada v Medlešicích má být přeměněna. Přeměně velké části osad zabraňuje neekonomické řešení inženýrských sítí a složitost dopravního napojení (vedoucí oddělní územního plánování, 8. 11. 2021).

Jediná možnost přeměny zahrádkářské osady je naplánovaná v Medlešicích. Hlavním důvodem přestavby této osady je snaha nezabírat další ornou půdu, která se na tomto území řadí mezi bonitně nejcennější půdy, a také vývoj situace a rozvoj obce. I ze strany obyvatel byl vznesen požadavek na přestavbu této osady. Hlavní změnou bude postupná proměna zahrádkářské osady se zahradními domky na rodinné domy venkovského typu. Obyvatelů této místní části se to žádným způsobem nedotkne. Bude jim i nadále umožněno užívat svůj pozemek jako zahradu do té doby, než se rozhodnou si na svém pozemku postavit rodinný dům (vedoucí oddělní územního plánování, 8. 11. 2021).

4.1.4. Konflikty obyvatel s městem

Podle nového stavebního zákona č. 350/2012 Sb. s účinností od 1. 1. 2013 je možná zástavba zahrádkářských osad v neomezené míře. Nejsou zde žádné možnosti regulace obyvatel. V zahrádkářských osadách tak mohou vznikat místo zahrádkářských chatek rodinné domy, kterým jsou ale přidělena pouze čísla evidenční, na které se podle zákona o evidenci skutečných majitelů č. 37/2021 Sb. mohou lidé hlásit k trvalému bydlení, a tak není výjimkou, že v zahrádkářských osadách lidé i trvale bydlí. Tímto způsobem pak vznikají problémy pro město z hlediska údržby komunikací. Komunikace v osadách totiž nesplňují parametry komunikací pro bydlení a lidé si stěžují na jejich zanedbanou údržbu ze strany města (vedoucí oddělní územního plánování, 8. 11. 2021).

V Chrudimi se nachází pět základních organizací. Jedná se o základní organizaci Chrudim-město, Na Vyhlídce a základní organizaci Podhůra, která se dále dělí na Podhůru I, Podhůru II a Podhůru lom. Poslední jmenovaná má být zrušena a zbylé zahrádky mají být přidruženy ke stávajícím základním organizacím. Dříve spadala pod Územní sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim i zahrádkářská osada Bělídlo, která ale před několika lety ze svazu vystoupila (předsedkyně Územního sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim, 24. 2. 2022).

4.1.5. Věková struktura členů Územního sdružení Českého zahrádkářského svazu

Celkem má Územní sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim 192 členů. Na zahrádkách pěstují potraviny zejména starší lidé. Situace v Chrudimi je specifická tím, že do zahrádkářského svazu nechtějí mladí lidé vstupovat, a tak ve svazu stále přibývá lidí v důchodovém věku. Když už se najdou mladí lidé, kteří mají zahrádku, tak jí z velké části získají převodem majetku po svých rodičích. Pouze výjimečně se mladí lidé přihlásí sami. Ze strany mladých lidí je ale vidět upadající zájem o pěstování potravin a jejich zahrady jsou určeny primárně k rekreaci, nikoliv k pěstování potravin, jak tomu bývalo v minulosti (předsedkyně Územního sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim, 24. 2. 2022).

„Dnes má každý zahrádku jen pro potěchu. Starší lidé zahrádkaří a mladší mají zahrádky pro rekreaci, mají tam bazény a máloco pěstují.“ (žena, 70 let, 19. 3. 2022)

„Mám pocit, že si tu každý v poslední době staví domy. Dříve měl každý chatičku a stačilo to. Teď se to rozmohlo takovým stylem, že si tu každý postaví dům a místo zahrádkaření, mají zahrádky pro rekreaci.“ (žena, 60 let, 19. 3. 2022)

4.1.6. Proměna funkcí zahrádkářských osad z perspektivy předsedkyně zahrádkářského svazu

Situace je oproti minulosti odlišná. Před rokem 1989 byly všechny zahrádky ve vlastnictví Českého zahrádkářského svazu. Poté, co po roce 1989 došlo k vrácení majetku bývalým vlastníkům, byla většina zahrad rozprodána zájemcům, kteří většinou pozemky neobhospodařovali, ale postupně přeměňovali záhony na udržované trávníky, na kterých přibývalo čím dál více bazénů. Dnes zahrady v Chrudimi již ve vlastnictví územního sdružení nejsou. Zahrady jsou ve většině případů pronajímány nebo je mají ve vlastnictví samotní lidé (předsedkyně Územního sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim, 24. 2. 2022).

Celkovou proměnu předsedkyně hodnotí negativně. Dříve lidé na zahradách pěstovali zeleninu, ovoce a roubovali stromy. Zahrady tak plnily svoji klíčovou funkci. Po roce 1989 se charakter zahrad začal měnit. Produkční charakter zahrad se proměňoval na charakter rekreační. Lidé se změnou režimu, změnili i svůj pohled na pěstování potravin. Chtěli, aby bylo vše bez práce, nechtěli vynakládat úsilí na produkci potravin, ale svoji pozornost zaměřovali spíše ke svým koníčkům a jiným činnostem. Produkce potravin se z měst začala postupně vytrácet na venkov (předsedkyně Územního sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim, 24. 2. 2022).

V současné době se situace začíná měnit a je zaznamenán zvyšující se zájem o pěstování potravin. Za zlomový okamžik může být označována pandemie covidu-19. Lidé začínají opět pozměňovat svůj životní styl a více si uvědomují co jí. Důležitou roli hraje i neustálé zdražování potravin, a proto v dnešní době lidí, kteří pěstují potraviny přibývá a zahrádky se proměňují zpět z udržovaných trávníků na záhony (předsedkyně Územního sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim, 24. 2. 2022).

4.1.7. Podpora zahrádkářů ze strany města

Mezi městem a Územním sdružením Českého zahrádkářského svazu neprobíhá žádná forma spolupráce a podpory, zejména z toho důvodu, že to pro město není výdělečné. Město zahrádkářům neposkytuje žádné finanční příspěvky na činnost ani jim nevychází vstříc v pomoci získání nových ploch, které by mohly být zahrádkáři využívány. Ze strany zahrádkářského svazu byl pokus získat nové prostory. Město ale nabízí potenciální pozemky zahrádkářskému svazu pouze do pronájmu, to ale zahrádkářský svaz odmítá, protože nemá záruku toho, že město po uplynulé nájemní smlouvě nebude chtít využít pozemek k jiným účelům (předsedkyně Územního sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim, 24. 2. 2022).

4.1.8. Motivace pěstování

Tab. 4: Charakteristiky respondentů v zahrádkářských lokalitách

respondent	pohlaví	odhadovaný věk
R1	muž	65
R2	žena	75
R3	žena	35
R4	muž	40
R5	muž	60
R6	muž	30
R7	muž	50
R8	muž	40
R9	žena	70
R10	žena	60

Zdroj: vlastní zpracování

Jak je uvedeno v Tab. 4, rozhovory byly vedeny s deseti respondenty v zahrádkářských osadách. Byly jim pokládány otázky, týkající se hospodaření na zahradách. Jako motivace pro pěstování potravin byla uváděna především chuť pěstovaných potravin. Cenu zmínil jako důvod pěstování vlastních potravin pouze jeden respondent. Lidé oceňují především to, že ví, odkud pěstované potraviny pocházejí a že nejsou chemické, přestože některé potraviny mnozí chemicky ošetřují. Mladí lidé s rodinami uváděli, že jejich motivací je to, aby jejich děti měly k dispozici čerstvou zeleninu.

Všichni respondenti uvedli, že je zahradničení jejich zálibou, způsob trávení volného času a pro některé i forma odpočinku.

„Nepotřebuji si kupovat chemické potraviny, když si tady můžu vypěstovat svoje. Tady jdu, utrhnu si je a vím, že to je čerstvé.“
(muž, 65 let, 11. 3. 2022)

„Je to pro mě forma odpočinku, čistím si tak hlavu.“
(žena, 35 let, 19. 3. 2022)

Dopravování se do zahrádkářských osad souvisí se vzdáleností od bydliště. Ti respondenti, kteří uváděli, že se na zahradu dopravují většinou autem, ji mají od bydliště více jak dva kilometry. Jednalo se o naprostou většinu respondentů, přičemž také záleželo na umístění zahrádkářské osady v rámci města. V místních částech města mají lidé zahradu přímo u bydliště nebo v jeho těsné blízkosti. V letním období se lidé na své zahrady dopravují spíše na kole než autem. Ti, kteří ji mají v blízkosti bydliště, chodí po celý rok pěšky. Většina respondentů navštěvuje zahradu i v zimě za účelem příkrmování zvířat či jako formu procházky.

Všichni respondenti uvedli, že mají pěstované potraviny pro svoje účely, případně, pokud je úroda větší, tak je darují svým dětem nebo vnoučatům. Jako pěstované potraviny byly nejčastěji uváděny rajská jablka, papriky, okurky, cukety, pórek, hrášek a kořenová zelenina jako je petržel, mrkev nebo ředkvičky. Potraviny jsou pěstovány přímo ze semínek nebo sazenic, koupených na trzích. Starší lidé pěstují i brambory, cibuli a česnek. Ovoce respondenti jako pěstované potraviny neuváděli. Ovocných stromů je na většině zahradách minimum. Součástí mnoha zahrad je i bylinková část, kde respondenti uváděli jako pěstované bylinky pažitku, majoránku, mátu nebo libeček.

U mladších respondentů není možné sledovat proměnu skladby pěstovaných potravin za delší časové období, protože mnozí mají zahrady pouze krátce. Po dobu, co je mají, uváděli, že struktura jimi pěstovaných potravin je každý rok obdobná, stejně tak jako u starších lidí.

Naprostá většina respondentů potraviny konzervuje. Zavařují rajčata, papriky, okurky. Z rajčat dělají také kečupy, vyrábí čalamády a z ovoce marmelády. Na zimu uchovávají jak brambory, tak česnek i cibuli. Primárně ale nepěstují potraviny přímo k zavařování. Jejich hlavním účelem není uchování vypěstovaných potravin na zimu. Dva respondenti uvedli, že vše, co vypěstují, hned spotřebují a žádné potraviny nekonzervují ani jiným způsobem neuchovávají.

„Vše, co jde zavařím a z rajčat dělám kečup. Pak to používám v zimě, i proto, abych to nemusela kupovat. Dříve supermarkety nebyly, tak jsem zvyklá si vše vypěstovat.“

(žena 75 let, 11.3. 2022)

Starší lidé často poukazovali na celkovou proměnu zahrad, která souvisí se skladbou pěstovaných potravin. Dříve se v zahrádkářských osadách pěstovalo více ovoce, které se následně od zahrádkářů prodávalo i ve zdejších výkupu zeleniny a ovoce, který v Chrudimi v minulosti fungoval.

„Dříve tu byly dokola plotu angrešty, rybíz, to se dělalo na kšeft, když přijeli ze zeleniny, každý měl třeba deset přepravek a dal to do výkupu zeleniny.“ (muž, 65 let, 11. 3. 2022)

Používání chemických prostředků je snaha ze strany uživatelů zahrad co nejvíce omezit a používat je pouze tehdy, když je to opravdu nutné. Převážná část respondentů ale chemické prostředky používá. Jedná se zejména o chemické prostředky proti plísním. Dva respondenti uvedli, že chemické prostředky vůbec nepoužívají.

„Snažím se, aby to bylo, co nejvíce normální. Ale když to třeba chytne mšice, tak to postříkám.“ (muž, 40 let, 19. 3. 2022)

„Chemické prostředky se snažím používat co nejméně, ale rajčata si nerisknu nepostříkat, i okurky chemicky ošetřím a někdy také česnek.“ (žena, 70 let, 19. 3. 2022)

Ze strany uživatelů zahrad je vidět snaha o zachytávání dešťové vody hned do několika sudů a nádrží. Pouze jeden respondent odpověděl, že dešťovou vodu nezachytává, ale do budoucna ji zachytávat plánuje. Jeden respondent zalévá pouze vodou ze studně. Zároveň respondenti uvedli, že pokud je sušší léto a nemají dešťovou vodu na zalévání, tak zalévají vodou z vodovodního řádu, pokud na zahrádce nemají vrt. Také je ze strany zahrádkářů vidět snaha o kompostování potravin. Všichni respondenti mají kompost, někteří dva a více. Jeden respondent kompost založit plánuje.

Ve všech navštívených lokalitách panují poměrně dobré vztahy, i když podstatně horší než v minulosti. Lidé jsou v kontaktu hlavně se svými sousedy. Jako negativní věc lze uvést neustálou změnu uživatelů zahrad, se kterými si ostatní nedokážou vytvořit sociální vazby. Horší vztahy mají lidé v zahrádkářských osadách, které spadají pod zahrádkářský svaz.

Vztahy lidí nepřijdou v zahrádkářských osadách, spadajících pod Územní sdružení Českého zahrádkářského svazu v Chrudimi dobré, ani předsedkyni územního sdružení, poukazuje na závist lidí, která se prolíná do lidských vztahů (předsedkyně Územního sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim, 24. 2. 2022).

V některých zahrádkářských lokalitách jsou, i přes drobné sousedské spory, pořádány i různé akce. Uživatelé zahrádek v některých osadách pořádají v zimním období například biatlon kolem zahrad nebo závod na běžkách. V létě se pak lidé scházejí a povídají si.

„Sousedský vztahy, to už vymizelo, dříve tu znal každý každého. Například se tu pěstovaly jablka, ty se daly vypálit do sudu a pak to všichni vypili najednou. To už dnes neexistuje.“
(muž, 60 let, 19. 3. 2022).

„Známe se navzájem jen s těmi, co tu zůstali. Jinak se tu lidé stále obměňují. Když už někoho poznáte, záhy to prodá.“
(žena, 70 let, 19. 3. 2022).

4.2. TERÉNNÍ MAPOVÁNÍ A KOMPARACE LETECKÝCH SNÍMKŮ

V této části bude nejprve rozebrána proměna využití zemědělské půdy, poté budou na základě terénního pozorování a porovnání současných a archivních leteckých snímků vytyčeny společné znaky všech osad a následně bude deset navštívených zahrádkářských osad rozděleno do čtyř kategorií dle jejich společných znaků na osady venkovského charakteru, osady s převládajícím produkčním charakterem, osady s prolínajícím se charakterem produkčním, rekreačním i obytným a osady spadající pod Územní sdružení Českého zahrádkářského svazu. Tyto kategorie budou níže specifikovány.

4.2.1. Proměna využití zemědělské půdy

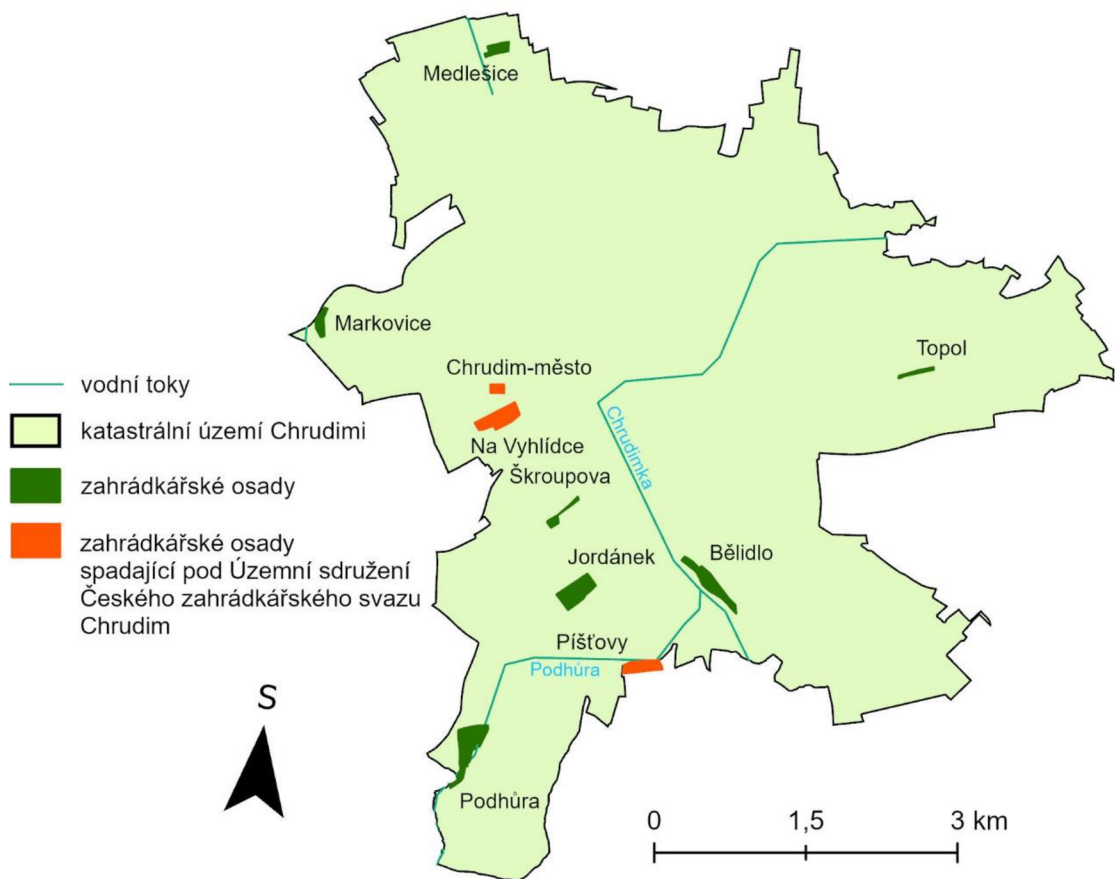
V letech 2000 až 2018 došlo k zabrání zemědělské půdy v Chrudimi především výstavbou nových rodinných nebo panelových domů. Markantnější zábor orné půdy na úkor výstavby rodinných a panelových domů byl uskutečněn v ulici Píšťovy, Na Kopci, Čáslavská, Václavská nebo Presy. V Chrudimi II a Chrudimi III byla postavena nová nákupní centra. Některé oblasti se rozrostly také o průmyslové objekty. Orná půda byla v posledních letech zabírána i výstavbou obchvatu nebo fotovoltaické elektrárny. K úbytku zemědělské půdy dochází hlavně v okrajových částech města, v místních částech je situace poměrně stabilní, nedochází tam k výraznějšímu úbytku orné půdy (Český úřad zeměměřický a katastrální 2022).

4.2.2. Proměna funkcí zahrádkářských osad

Produkce potravin v zahrádkářských osadách prošla v posledních několika letech zásadní proměnou. Největší změna byla zaznamenána u charakteru zahrádkářských osad. Dříve měly osady čistě produkční charakter, v současné době do produkčního charakteru výrazným způsobem zasahuje také charakter rekreační, a v některých lokalitách i charakter obytný. Všechny navštívené osady mají společné to, že se nacházejí na okraji města, je v nich zájem o kompostování a zachytávání dešťové vody. Z porovnaných leteckých snímků se ve všech zahrádkářských osadách projevil úbytek stromů, keřů a ploch k produkci potravin na úkor udržovaných trávníků a rodinných domů či jiných staveb, kterými mohou být například zahrádkářské chaty nebo zahradní domky. Počet staveb v zahrádkářských osadách za poslední roky prudce narostl, což lze vidět v Tab. 5. Produkce potravin tedy ze zahrad ubývá, zejména na zahradách mladých lidí. Když už mají mladí lidé na zahradě záhon, tak se ve většině případech jedná pouze o malé plochy, a na zbylých plochách zahrad mají udržované trávníky nebo zahrady využívají jako místa k rekreaci, čemuž naznačuje i výskyt velkého množství grilů, ohnišť, houpaček, prolézaček nebo trampolín. Zároveň s porovnáním s minulostí roste v mnoha osadách každým rokem také počet bazénů. Bazény se v poslední době staly charakteristickým prvkem mnoha zahrad. Jejich markantní nárůst je zobrazen v Tab. 6.

Na některých zahradách lze pozorovat snahu využít každou volnou plochu a možnost skloubit všechny funkce dohromady. Roli v zájmu o produkci potravin hraje i volný čas uživatelů zahrad. Mladší zahrádkáři, zejména, pokud se jedná o rodiny s dětmi, raději věnují svůj volný čas jiným aktivitám, na rozdíl od starších lidí, kteří mohou produkci potravin věnovat více času.

Zahrady mají v pronájmu nebo je vlastní převážně lidé bydlící v panelových domech, kterým zahrada chybí. U mladých lidí může tento fakt vysvětlovat to, že na zahrady spíše nahlíží jako na místa odpočinku, na místa, kde mohou být v blízkost přírody, a kde mohou trávit čas se svými dětmi. Jiná okolnost je, pokud lidé mají zahrady u svých domů. Když na zahrady nemusejí dojíždět nebo chodit, mají větší chuť si na nich potraviny pěstovat. Starší lidé, kteří mají v osadách pozemek již delší dobu, si povětšinou zachovávají svoje pozemky pro pěstování potravin a udržují si je tak, jak byli zvyklí. Navštívené zahrádkářské osady jsou zobrazeny na Obr. 2.

Obr. 2: Zahrádkářské osady v Chrudimi

Zdroj: ArcČR © 2016, ČÚZK, 2018; vlastní zpracování

Růst počtu staveb a jejich typ v osadách, závisí na charakteru osady a na tom, kde se nacházejí. Pokud se jedná o zahrádkářskou osadu, spadající pod Český zahrádkářský svaz, dochází v ní spíše k výstavbě chat, na rozdíl od osad v místních částech, kde dochází více k nové výstavbě rodinných domů. V ostatních osadách je počet výstavby rodinných domů a chat poměrně rovnoměrný. Větší výstavba probíhala mezi lety 2010 až 2018, v tomto období v osadách bylo vybudováno 40 staveb. Bylo v nich tedy vybudováno o 8 staveb více než v letech 2000 až 2010. Pouze v osadě Markovice, Topol, Chrudim-město, Píšťovy byla zaznamenána rapidnější výstavba mezi lety 2000 až 2010.

U všech ostatních lokalit byla výstavba v tomto období stejná nebo i vyšší. Nejvíce staveb bylo postaveno za 18 let v osadě Podhůra (13) a v osadě na Vyhlídce (12). Naopak nejméně staveb bylo za stejné období postaveno v osadách, v místních částech, Topol (1), Medlešice (2). Celkový počet staveb v osadách vzrostl za 18 let o 72.

Tab. 5: Počet nových staveb v zahrádkářských osadách v Chrudimi v letech 2010 a 2018

název ZO	počet nových staveb (2000 až 2010)	počet nových staveb (2010 až 2018)	celkem
Jordánek	4	6	10
Škroupova	2	2	4
Na Vyhlídce	4	8	12
Chrudim-město	6	3	9
Markovice	3	1	4
Medlešice	1	1	2
Topol	1	0	1
Bělídlo	3	3	6
Píšťovy	7	4	11
Podhůra	1	12	13
celkem	32	40	72

Zdroj: vlastní zpracování

Pozn.: Z důvodů obtížné rozeznatelnosti z leteckých snímků, o jakou stavbu se jedná, byly domy, chaty a jiné typy staveb, jako jsou například přístřešky, počítány do jedné kategorie.

V osadě Podhůra byly u prvního období vzaty letecké snímky, kvůli jejich špatnému rozlišení, až za rok 2004.

Ačkoliv se ještě v roce 2000 v šesti osadách nenacházely žádné bazény, v roce 2010 se již nacházely, až na osadu Škroupova ve všech, stejně tak v roce 2018. V osadě Škroupova hraje roli její specifické umístění, a to, že tam lidé trvale nebydlí ani tam nejsou žádné rodinné domy. Ve většině osadách se zvyšoval počet bazénů pozvolna, v některých osadách byl ale nárůst markantnější. Nejvyšší nárůst bazénů byl mezi lety 2000 až 2010 zaznamenán v osadě Podhůra, kde se oproti roku 2000 zvýšil počet bazénů o 22. Mezi lety 2010 až 2018 došlo k nejvyššímu nárůstu počtu bazénů v osadě Jordánek, a to o 27. Nejvíce bazénů se v roce 2018 nacházelo v osadách Podhůra (42), Jordánek (38), Na Bělidle (33) a v Píšťovech (23). V ostatních osadách nedošlo od roku 2000 k tak prudkému nárůstu bazénů. V roce 2000 se ve všech zahrádkářských sadách nacházelo celkem 31 bazénů, o deset let později 95 a v roce 2018 vzrostl jejich počet až na 158.

Tab. 6: Počet bazénů v zahrádkářských osadách v Chrudimi v roce 2000, 2010 a 2018

název ZO	2000	2010	2018
Jordánek	4	11	38
Škroupova	0	0	0
Na Vyhlídce	0	2	5
Chrudim-město	0	2	6
Markovice	0	3	7
Medlešice	0	2	3
Topol	0	1	1
Bělidlo	10	25	33
Píšťovy	8	18	23
Podhůra	9	31	42
celkem	31	95	158

Zdroj: vlastní zpracování

Pozn.: Kvůli horší kvalitě leteckých snímků, mohou být data nepřesná

V osadě Podhůra byly u prvního období vzaty letecké snímky, kvůli jejich špatnému rozlišení, až za rok 2004.

4.2.3. Kategorizace zahrádkářských osad

První kategorií je kategorie osad venkovského charakteru. Do této kategorie byly zařazeny dvě osady. Osada v Medlešicích a osada v Markovicích. Osady jsou charakteristické tím, že se v nich nachází mnoho rodinných domů, u kterých jsou vidět komposty, nádrže na zachytávání dešťové vody, ale i studny. Obytný charakter je u těchto osad výraznější než u jiných. Lidé v těchto osadách trvale bydlí, chaty se zde vyskytují pouze výjimečně. Na obě osady z jedné strany navazuje zástavba, z druhé orná půda. Téměř na každé zahradě lze najít skleník. Obyvatelé těchto osad tu chovají i drobnější hospodářská zvířata, v osadě v Markovicích i koně. Před domy mají lidé v mnoha případech okrasné zahrady, a jak je patrné i z Obr. 3, za domy se nachází zahrady, na kterých jsou jak záhony, tak i mnoho ovocných stromů. Ale i v těchto osadách jsou záhony mnohdy zmenšeny a zahrady pouze zatravněny. Rovněž se v některých zahradách společně se záhony, nacházejí i bazény nebo trampolíny.

Obr. 3: Zahrádkářská osada Medlešice
Zdroj: vlastní fotografie, 19. 3. 2022

Druhou kategorií jsou osady spadající pod Územní sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim. Jedná se o osadu Na Vyhlídce, Podhůra a Chrudim-město. Hlavním znakem je jejich členství v Územním sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim, a také jejich charakter, který je především produkční a rekreační. Jinak je každá z osad charakteristická něčím jiným.

Osada Chrudim-město, je stejně jako osada Na Vyhlídce oplocená, a tvoří tak jeden celek. Rodinných domů v ní mnoho postavených není. Četná výstavba nových rodinných domů probíhá spíše v její těsné blízkosti. Osada se rozkládá podél silnice I/17 a nedaleko sídliště. V této lokalitě někteří chovají i drobná hospodářská zvířata.

Osada, zvaná Na Vyhlídce, se oproti okolí nachází na vyvýšeném místě, dál od ruchu města. Je z ní rozhled na město. Je vklíněna mezi lesní porost a ornou plochu a je oplocená, takže se nedělí na menší pozemky. Zahrady mají uživatelé v pronájmu od městského úřadu. Osadu lze pomyslně rozdělit na dvě části. První část, zobrazena na Obr. 4, plní produkční funkci. Zahrady v této část mají v pronájmu spíše starší lidé. V druhé části, zachycené na Obr. 5, jsou nájemci povětšinou mladší lidé nebo rodiny s dětmi, kteří využívají zahrady hlavně k rekreaci. V této osadě dochází k minimální výstavbě rodinných domů, uživatelé zahrad si zde staví spíše chaty.

Obr. 4: Zahrada v zahrádkářské osadě Na Vyhlídce s produkčním charakterem
Zdroj: vlastní fotografie, 11. 3. 2022

Obr. 5: Zahrada v zahrádkářské osadě Na Vyhlídce s rekreačním charakterem
Zdroj: vlastní fotografie, 11. 3. 2022

Podhůra se nachází u Městských lesů Chrudim, které jsou využívány pro rekreaci. Na první pohled v zahradách zaujme velký počet kompostů, nádrží a sudů na zachytávání dešťové vody. Jak je patrné z Obr. 6, téměř na každé zahradě je postavena chata nebo jiný objekt, který svým vzhledem může připomínat rodinný dům, ale lidé v nich, přestože by mohly tyto stavby sloužit k trvalému bydlení, ve většině případech nebydlí. Zahrady zde mají někteří uživatelé zahrad i ve vlastnictví. Důkazem toho, že sousedské vztahy nejsou takové jako v minulosti, a že vztahy mezi lidmi nejsou v této osadě velmi dobré, nasvědčují i ploty některých zahrad, zakryté sítěmi, plachtami nebo jsou kolem nich vysázené keře, aby do zahrad nebylo vidět. Osada se řadí se mezi jednu z největších, nacházejících se v Chrudimi.

Obr. 6: Chaty v osadě Podhůra
Zdroj: vlastní fotografie, 19. 3. 2022

Do kategorie osad s prolínajícím se charakterem produkčním, rekreačním i obytným, byly zařazeny tři osady, a to osada Bělídlo, Jordánek a Píšťovy. Jak lze vidět na Obr. 7 a Obr. 8, tyto osady plní funkci jak produkční, rekreační, tak i obytnou. Vyskytují se v nich hlavně chaty, ale rovněž i rodinné domy. Každá osada má ale v rámci města jiné postavení. Osada Jordánek je situována v blízkosti chrudimského letiště a je z velké části obklopena ornou půdou a Píšťovy jsou umístěny na samém okraji katastrálního území Chrudimi. Rovněž jsou obklopeny ornou půdou. Osada Bělídlo, zobrazená na Obr. 9, je izolovaná od ruchu města řekou Chrudimkou, která teče podél ní. Osada je vhodně včleněna do městského prostoru. V minulosti patřila pod Územní sdružení Českého zahrádkářského svazu Chrudim.

Obr. 7: Zahrádkářská osada Jordánek
Zdroj: vlastní fotografie, 11. 3. 2022

Obr. 8: Rodinné domy v osadě Jordánek
Zdroj: vlastní fotografie, 11. 3. 2022

Obr. 9: Pohled na zahrádkářskou osadu Bělídlo
Zdroj: vlastní fotografie, 19. 3. 2022

Do poslední kategorie spadá kategorie osad s převažujícím produkčním charakterem. Do ní byly zařazeny osady Topol a Škroupova. Za společné znaky těchto dvou osad lze považovat převažující produkční charakter a velikost, protože se jedná o nejmenší osady. Jednu ze zahrad v osadě Škroupova lze vidět na Obr. 10. V osadách se nevyskytují žádné rodinné domy a lidé v těchto osadách ani nebydlí. U obou osad je důvodem jejich lokalizace. Osada Topol navazuje na zástavbu a je umístěna podél silnice a orné půdy. Nachází se v jedné z místních částí Chrudimi a lidé vlastníci zahrady je mají v těsné blízkosti svých domů. Osada Škroupova je umístěna v bezprostřední blízkosti hřbitova a závodu na výrobu střešních krytin. Zahrady tu mají zejména starší lidé, protože pro mladé lidi a zejména pro rodiny s dětmi nemusí být tato osada, z důvodu jejího umístění, příliš atraktivní.

Obr. 10: Zahrádkářská osada Škroupova
Zdroj: vlastní fotografie, 11. 3. 2022

5. DISKUZE

Metodika této práce byla částečně převzata z článku Zahrádkářské osady v Brně: příležitost pro zkoumání lidí a přírody, který napsala Lucie Sovová a kolektiv z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, kteří na výzkumu pracovali v roce 2016 a porovnávali situaci v pěti brněnských zahrádkářských osadách. Zvolili kvalitativní výzkum, zahrnující terénní pozorování a polostrukturované rozhovory, zkombinované s kvantitativním výzkumem, založeným na práci s produkčními deníky.

Městským zahrádkářstvím se zabývá i kniha Zahrádkářské osady aneb proč neztrácet půdu pod nohama (Duží a kol., 2021). Stejně jako obě tyto publikace, tato práce dospěla k podobným výsledkům. Tak jako ve zmiňované knize, také autorka práce dospěla k několika stejným výsledkům. Jedná se o zjištění, že nejčastěji pěstovanými plodinami jsou rajčata, okurky, brambory. V knize je uvedena i řepa a mrkev, ty v zahradách v Chrudimi nejsou tak často pěstované, spíše je možné doplnit ještě papriky, česnek a cibuli. V obou případech jsou pěstované potraviny uskladňovány a konzervovány na zimu. Shoda s výzkumem byla nalezena také v menší produkci potravin oproti minulosti i s tím, že zahrádkaření je zálibou a formou odpočinku všech uživatelů. V obou lokalitách u přídomních zahrad zpravidla převažují okrasné zahrady před domy a produkční plochy za nimi. K hnojení jsou využívány přírodní hnojiva a chemické prostředky, ve většině případech, až v případě nouze. Výzkum se lišil na zjištění, které je uvedeno v článku Zahrádkářské osady v Brně: příležitost pro zkoumání lidí a přírody, že lidé, kteří tráví na zahradách nejvíce času, jsou sociálně nebo ekonomicky znevýhodněni. Struktura obyvatel vlastních zahrad v Chrudimi není zaměřena na znevýhodněné skupiny, tak jako v brněnských osadách, v Chrudimi se jedná o věkově pestrou škálu uživatelů, převážně seniorů, kteří ale ve většině případech nejsou sociálně nebo ekonomicky znevýhodněni.

Za specifikum Chrudimi lze považovat neochotu mladých lidí, více než v jiných Územních sdruženích Českého zahrádkářského svazu, být jeho členy a věnovat se produkci potravin. V Chrudimi, podobně jako ve většině ostatních městech v celé České republice, není město ochotné participovat na podpoře činnosti zahrádkářských osad a město tak nechává zahrádkáře žít svým vlastním způsobem bez toho, aniž by je nějak omezovalo nebo podporovalo. Mimo zahrádkářské osady není produkce potravin v Chrudimi příliš rozšířena, ani lokální dodavatelé se zde žádní nenacházejí.

Chrudim je oproti jiným českým městům, jako je Praha nebo Brno, kde již probíhalo mapování zahrádkářských osad, spojené s podobným výzkumem, také specifická tím, že jsou téměř všechny zahrady v osobním vlastnictví, zatímco v Praze a Brně je podstatná část zahrad ve vlastnictví města a lidem jsou zahrady pronajímány. Tím, že lidé pozemky vlastní, mohou více investovat do rozvoje a výstavby v zahrádkářských osadách, protože nejsou tolik omezovány různými restrikcemi.

Tato práce je založena na kvalitativním výzkumu, která se zdá být vhodná a počet respondentů lze považovat za dostačující, vzhledem k opakujícím se odpovědím uživatelů zahrad. Dá se usuzovat, že zvolená metoda přinesla kýžený výsledek.

6. ZÁVĚR

Od roku 1989 došlo v Chrudimi k postupnému úpadku městského zemědělství a ze strany obyvatel ke ztrátě zájmu o produkci potravin. Po roce 1989, kdy byla většina zemědělských ploch navrácena bývalým vlastníkům, byla většina zahrad v zahrádkářských osadách rozprodána novým majitelům. V zahradách došlo k úbytku produkčních ploch a jejich primární charakter se z nich začal vytrácet a byl nahrazen charakterem rekreačním a obytným. V současné době se na většině zahradách v zahrádkářských osadách prolíná především charakter produkční a rekreační, v některých i charakter obytný. To samé platí pro zahrady, nacházející se u rodinných domů. Pokud zahrady vlastní rodiny s dětmi, vyskytují se na nich především bazény, jejichž nárůst byl po roce 1989 markantní, ale také trampolíny nebo jiné prolézačky pro děti. Někteří mají na svých zahradách pouze udržované trávníky s ovocnými stromy. I přes pokles produkčních ploch je ze strany obyvatel zájem o zachytávání dešťové vody a tvorbu kompostů. Převážná část lidí, kteří pěstují potraviny, je starších padesáti let. Ze strany mladých lidí není příliš velký zájem o pěstování potravin. Proměnily se i vztahy v osadách. Lidé už nejsou tak přátelští, každý se stará více o sebe.

Motivace a důvody obyvatel k produkci potravin zásadní proměnou neprošly. Hlavní motivací obyvatel je na prvním místě stále chuť potravin a jejich původ. Cena pro většinu respondentů není tak podstatná. Pro rodiny s dětmi je nejdůležitější motivací dostatek čerstvých potravin pro jejich děti. Pro všechny uživatele zahrádek je zahrádkaření zároveň zálibou a formou odpočinku.

Po roce 1989 v Chrudimi zanikla i přítomná zelinářská výroba, výkup zeleniny a ovoce a podniky, které zpracovávaly zemědělské produkty. Zemědělské plochy se začaly scelovat, spousta zemědělské plochy byla zabrána a byly na ní postaveny nové domy, byty, průmyslové podniky nebo obchvaty. V současné době v Chrudimi nejsou větší zemědělci, kteří by nabízeli lokálně vypěstované potraviny v Chrudimi, ať už na trzích nebo v obchodech. Potraviny se dováží pouze z okolních obcí, kde je zemědělství více rozšířeno. Zahrádkáři si rovněž pěstují potraviny pouze pro vlastní spotřebu.

Zájem o pěstování potravin se v poslední době začíná postupně vracet, čemuž napomohla i pandemie covidu-19. Lze proto předpokládat, že do budoucna bude městské zemědělství hrát v rámci Chrudimi, čím dál tím větší roli, a to i kvůli zvyšujícímu se počtu zastavěných ploch nebo rostoucím cenám potravin.

7. SUMMARY

The bachelor thesis deals with the transformation of urban agriculture in the town of Chrudim. On the basis of interviews with selected actors, terrain mapping and evaluation of archival and contemporary aerial photographs, the development and transformation of urban agriculture was analysed and evaluated.

Since 1989, Chrudim has seen a gradual decline in urban agriculture and a loss of interest in food production on the part of its inhabitants. There has been a decline in the production areas in the gardens and their primary character has begun to disappear and has been replaced by a recreational and residential character. Today, most allotment gardens have a mix of production and recreational character. In some, it is also residential. The same applies to gardens located near houses.

People's motivations and reasons for producing food have not undergone a fundamental change. The taste and origin of food is still the main motivation for people to produce food in the first place. Price is not as important for most respondents. For families with children, the most important motivation is having enough fresh food for their children. For all users of gardens, gardening is both a hobby and a form of recreation.

Agricultural land is shrinking. In some places, agricultural land has been used for the construction of houses, apartments or industrial buildings. Currently there are no larger farmers in Chrudim who offer locally grown food, at markets or in shops. Food is only imported from neighbouring municipalities where agriculture is more widespread. Gardeners also grow food only for their own consumption.

Recently, interest in food cultivation has gradually started to return, helped by the covid-19 pandemic. It can therefore be assumed that in the future urban agriculture will play an increasingly important role within Chrudim, also due to the increasing number of built-up areas or rising food prices.

LITERATURA

BOHN, Katrin a André VILJOEN. The edible city: Envisioning the continuous productive urban landscape (CPUL). *Field Journal*. Sheffield: School of Architecture, The University of Sheffield, 2011, 4(1): 149–161. ISSN: 1755-068.

Český statistický úřad (2022): Historický lexikon obcí a obyvatel [online]. [cit. 12. 04. 2022].

Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/iii-pocet-obyvatel-a-domu-podle-kraju-okresu-obci-a-casti-obci-v-letech-1869-2011_2015>

Český statistický úřad (2022): Veřejná databáze [online]. [cit. 24. 03. 2022].

Dostupné z: <<https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=home>>

Český úřad zeměměřický a katastrální (2022) [online]. [cit. 04. 04. 2022].

Dostupné z: <<https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/>>

Český zahrádkářský svaz z. s. (2022) [online]. [cit. 03. 04. 2022].

Dostupné z: <<https://www.zahradkari.cz/czs/index.php?str=2>>

DEELSTRA, Tjeerd a Herbert GIRARDET. *Urban Agriculture and Sustainable Cities* [online]. Feldafing: Zentralstelle für Ernährung und Landwirtschaft, 2000 [cit. 08. 02. 2022].

Dostupné z:<

https://www.researchgate.net/publication/284992045_Urban_agriculture_and_sustainable_cities>

DOBELE, Madara a Andra ZVIRBULE. The Concept of Urban Agriculture: Historical Development and Tendencies. *Rural Sustainability Research*. Jelgava: Latvia University of Life Sciences and Technologies publishers, 2020, 43(338): 20–26. DOI: 10.2478/plua-2020-0003. ISSN 2256-0939.

DUŽÍ, Barbora, Bohumil FRANTÁL a Marian SIMON ROJO. The geography of urban agriculture: New trends and challenges. *Moravian Geographical Reports* [online]. 2017, 25(3), 130–138 [cit. 16. 03. 2022]. ISSN 1210-8812.

Dostupné z: doi:10.1515/mgr-2017-0012

DUŽÍ, Barbora, Naďa JOHANISOVÁ a Jan VÁVRA eds. *Zahrádkářské osady aneb proč neztrácet půdu pod nohama*. 1. vyd. Ostrava: Ústav geoniky AV ČR, 2021. ISBN 978-80-86407-86-9.

Google Maps (2021) [online]. [cit. 28. 10. 2021].

Dostupné z: <<https://www.google.com/maps/@49.9764612,15.2952333,8z>>

HODGSON, Kimberley, Marcia Caton CAMPBELL a Martin BAILKEY. *Urban agriculture: Growing healthy, sustainable place*. Chicago: American Planning Association, 2011. ISBN 978-1-932364-91-0.

LOHRBERG, Frank, Lilli LIČKA, Lionella SCAZZOSI a Alex TIMPE eds. *Urban Agriculture Europe*. Berlin: Jovis, 2015. ISBN 978-3-86859-371-6.

MANION, M. Antoinette. Domestication and the origins of agriculture: an appraisal. *Progress in Physical Geography: Earth and Environment* [online]. 1999, **23**(1): 37–56 [cit. 14. 02. 2022]. DOI: 10.1177/030913339902300102. ISSN 0309-1333.

Dostupné z: <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/030913339902300102>>

Mapy.cz (2022) [online]. [cit. 30. 03. 2022].

Dostupné z: <<https://mapy.cz/zakladni?x=16.7495000&y=48.8694190&z=11>>

MOUGEOT, J.A. Luc. *Urban Agriculture: Definitions, Presence, Potentials and Risks and Policy Challenges*. [online] Ottawa: International Development Research Centre, 2000 [cit. 12. 02. 2022].

Dostupné z: <<https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/26429/117785.pdf>>

PIORR, Annete, Ingo ZASADA, Alexandra DOENBERG, Felix ZOLL a Wiebke RAMME. *Research for AGRI committee—urban and peri-urban agriculture in the EU* [online]. Brusel: European parliament, policy department for structural and cohesion policies, 2018 [cit. 08. 02. 2022]. DOI: 10.2861/953859. ISBN 978-92-846-2952-7.

Dostupné z:

<[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/617468/IPOL_STU\(2018\)617468_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/617468/IPOL_STU(2018)617468_EN.pdf)>

QUITT, Evžen. *Klimatické oblasti Československa*. Praha: Academia, 1971.

Regionální informační systém (2022): Vyhledávače – Obce – Chrudim [online]. [cit. 17. 03. 2022].

Dostupné z: <<https://www.risy.cz/cs/vyhledavace/obce/571164-chrudim>>

SMIT, Jac, Annu RATTa a Janis BERNSTEIN. *Urban agriculture: an opportunity for environmentally sustainable development in sub-Saharan Africa* [online]. Washington DC: The World Bank, 1996, [cit. 10. 02. 2022].

Dostupné z:

<<https://documents1.worldbank.org/curated/en/414491468766511994/pdf/multi-page.pdf>>

SMIT, Jac, Joe NASR, Joe a Annu RATTa. *Urban Agriculture: Food, Jobs and Sustainable Cities* [online]. Washington: The Urban Agriculture Network, Inc, 2001, [cit. 09. 02. 2022].

Dostupné z: <<http://www.jacsmiit.com/book.html>>

SOMMER, Jiří. *Chrudimsko*. 1. vyd. Hradec králové: Kruh, 1989. ISBN: 80-7031-012-X.

SOVOVÁ, Lucie, Jan DOSTALÍK, Lukáš KALA, Zbyněk ULČÁK a Radoslava KRYLOVÁ. Zahrádkářské osady v Brně: příležitost pro zkoumání lidí a přírody. *Geografické rozhledy*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti s.r.o., 2017, **27**(2): 28–31. ISSN 1210-3004.

SPIJKOVÁ, Jana. *Alternativní potravinové síť: Česká cesta*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3307-7.

Strategický plán udržitelného rozvoje města Chrudim 2015–2030 (2014) [online]. [cit. 17. 03. 2022].

Ke stažení: <<https://www.chrudim.eu/strategie-dokumenty/ds-1087>>

ŠULC, Ivo. *Chrudim*. 1. vyd. Litomyšl; Praha: Paseka, 2010. ISBN 978-80-7432-065-1.

Územní plán Chrudim (2020) [online]. [cit. 20. 03. 2022].

Ke stažení: <<https://www.chrudim.eu/aktualni-dokumenty/ds-1285/p1=1841>>

VÁLEK, Bohumil. *Půdy východních Čech, v území mezi Krkonošemi a Českomoravskou vysočinou, jejich vznik, vývoj a praktické využití*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1964.

VAN VEENHUIZEN, René a George, DANSO. *Profitability and Sustainability of Urban and Peri-urban Agriculture* [online]. Rome: Food and agriculture organisation, 2007 [cit. 07. 02. 2022]. ISBN 978-92-5-1058814-7.

Dostupné z: <<https://ruaf.org/assets/2019/11/Profitability-and-Sustainability.pdf>>

Věstník Českého zahrádkářského svazu č. 1/2002 [online]. [cit. 05. 04. 2022].

Dostupné z: <https://www.zahradkari.cz/vestniky/vestnik_2002_1.pdf>

WORLD BANK. *Urban Agriculture: Findings from Four City Case Studies* [online]. Washington, 2013 [cit. 10. 02. 2022].

Ke stažení: <<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/16273>>

Zákon č. 37/2021 Sb., o evidenci skutečných majitelů [online]. [cit. 07. 04. 2022].

Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2021-37>>

Zákon č. 221/2021 Sb., o podpoře zahrádkářské činnosti (zahrádkářský zákon) [online]. [cit. 10. 04. 2022]. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2021-221>>

Zákon č. 350/2012 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon) [online]. [cit. 07. 04. 2022]. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-350>>

Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu, č. 1/2016 [online]. [cit. 05. 04. 2022].

Dostupné z: <https://www.zahradkari.cz/zpravodaje/zpravodaj_2016_1.pdf>

Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu, č. 1/2017 [online]. [cit. 05. 04. 2022].

Dostupné z: <https://www.zahradkari.cz/zpravodaje/zpravodaj_2017_1.pdf>

Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu č. 2/2021 [online]. [cit. 05. 04. 2022].

Dostupné z: <https://www.zahradkari.cz/zpravodaje/zpravodaj_2021_2.pdf>

Zpravodaj Českého zahrádkářského svazu, 2021 [online]. [cit. 05. 04. 2022].

Dostupné z: <https://www.zahradkari.cz/zpravodaje/zpravodaj_2021_zakon.pdf>

PŘÍLOHY

Příloha 1: Otázky pro uživatele zahrad v zahrádkářských osadách

- 1) Jak dlouho máte zahrádku?
- 2) Jaké jsou vaše motivace a důvody k produkci potravin?
- 3) Jak se dopravujete na zahrádku?
- 4) Pěstované potraviny máte pro svoje účely nebo je prodáváte?
- 5) Co pěstujete?
- 6) Co jste pěstovali dříve? Změnilo se to nějakým způsobem?
- 7) Uchovávejte si vypěstované potraviny na zimu?
- 8) Používáte chemické prostředky?
- 9) Jakou vodu používáte na zalévání rostlin?
- 10) Máte kompost?
- 11) Znáte se navzájem v zahrádkářských osadách?
- 12) Setkáváte se v zahrádkářských osadách s přáteli, rodinou nebo zde pouze zahradničíte?
- 13) Navštěvujete zahradu i v zimě? Pokud ano, za jakým účelem?